

Suėmimo taikymas Lietuvoje

Tyrimo ataskaita

2015

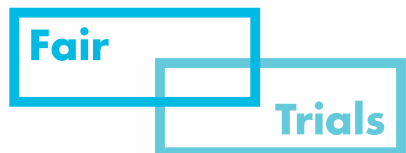
Suėmimo taikymas Lietuvoje

Tyrimo ataskaita

Projektas iš dalies finansuojamas
Europos Komisijos lėšomis pagal
Baudžiamojo teisingumo programą

Tyrimas atliktas bendradarbiaujant su

2015

Apie Žmogaus teisių stebėjimo institutą

Žmogaus teisių stebėjimo institutas (ŽTSI) – nevyriausybinė, pelno nesiekianti organizacija, kurios misija – prisidėti prie atviros ir demokratinės visuomenės kūrimo užtikrinant žmogaus teises ir laisves.

ŽTSI vykdo nuolatinę žmogaus teisių padėties Lietuvoje stebėseną, dalyvauja teisėkūros procese, analizuoja ir vertina valstybės institucijų darbą, rengia alternatyvias ataskaitas tarptautinėms žmogaus teisių priežiūros institucijoms, organizuoja žmogaus teisių švietimo renginius, atlieka tyrimus bei inicijuoja strategines bylas teismuose sisteminių žmogaus teisių pažeidimų atvejais.

Pagrindinės ŽTSI veiklos sritys: įtariamųjų ir kaltinamųjų teisės, vaikų, neįgaliųjų, asmenų uždaroje institucijose teisės, kova su diskriminacija ir nepakantumu, smurto šeimoje, prekybos žmonėmis ir kitų nusikaltimų aukų teisių apsauga. ŽTSI taip pat dirba teisės į pagarbą privačiam gyvenimui, susi-rinkimų, žodžio ir informacijos laisvės srityse.

www.hrmi.lt

Vadovaujantis redaktorius: Karolis Liutkevičius

Tyrėjai: Mėta Adutavičiūtė, Natalija Bitiukova, Jūratė Guzevičiūtė, Karolis Liutkevičius, Dovilė Sadauskaitė

Dėkojame Vilniaus miesto apylinkės teismui, Generalinei prokuratūrai, Šiaulių apylinkės teismui, Kauno apylinkės teismui, Klaipėdos miesto apylinkės teismui, Vilniaus apygardos teismui bei Lietu-vos advokatūrai už pagalbą ir bendradarbiavimą atliekant tyrimą.

Šio leidinio parengimą finansiškai parėmė Europos Komisija pagal Baudžiamojo teisingumo programą. Visa atsakomybė už leidinio turinį tenka Žmogaus teisių stebėjimo institutui. Leidinio turinys negali būti vertinamas kaip pateikiantis Europos Komisijos nuomonę.

Ižanginis žodis.....	4
I. Santrauka.....	6
II. Ižanga.....	8
1. Kontekstas ir tikslai.....	8
2. Regioniniai standartai.....	9
I) Procedūra.....	9
II) Sprendimų turinys.....	10
III) Alternatyvos suėmimui.....	11
IV) Suėmimo peržiūrėjimas.....	11
V) Standartų įgyvendinimas.....	12
3. Suėmimas Lietuvoje.....	12
III. Tyrimo projekto metodika.....	14
1. Bendra informacija apie metodiką.....	14
2. Metodika Lietuvoje.....	15
IV. Kontekstas.....	17
I) Suėmimo skyrimo tvarka Lietuvoje.....	17
II) Suėmimo reforma.....	19
III) Svarbūs statistiniai rodikliai.....	20
V. Sprendimų dėl suėmimo priėmimo tvarka.....	22
I) Dalyvavimas teismo posėdžiuose dėl suėmimo.....	22
II) Teisinė pagalba.....	23
III) Galimybė susipažinti su ikiteisminio tyrimo duomenimis.....	25
IV) Gynybos ir prokuroro argumentų vertinimas.....	27
V) Proceso sparta.....	28
VI) Įrodymai suėmimo posėdžiuose.....	28
VI. Sprendimų dėl suėmimo turinys.....	31
I) Įtarimai, dėl kurių yra skiriamas suėmimas.....	31
II) Sprendimų dėl suėmimo motyvai.....	32
III) Įtariamųjų savybių vertinimas.....	34
IV) EŽTT standartų išmanymas.....	35
VII. Suėmimo alternatyvos.....	37
VIII. Suėmimo peržiūrėjimas.....	41
I) Suėmimo trukmė.....	41
II) Sprendimų priėmimas peržiūrint suėmimą.....	42
IX. Baudžiamųjų bylų, kuriose taikytas suėmimas, baigtis.....	44
X. Išvados ir rekomendacijos.....	47
I) Išvados.....	47
II) Rekomendacijos.....	48

Prof. Dr. Rimvydas Norkus, Lietuvos Aukščiausiojo Teismo pirmininkas

Žmogaus teisių stebėjimo institutas bendradarbiaujant su „Fair Trials“ 2015 m. atliktas tyrimas „Suėmimo taikymas Lietuvoje“ patvirtina prioritetinį ir tęstinį Instituto interesą šioje srityje, siekį nuosekliai gilinti ir plėsti analizę, neleisti užgesti paties Instituto skatinamoms platesnėms profesinėms ir viešosios erdvės diskusijoms. O jos tikrai nepraranda aktualumo – negalima pamiršti, kad Lietuvai tik pradėjus stojimo į Europos Sąjungą procesą, vienas iš Europos Komisijos priekaištų Lietuvos teisinei sistemai buvo susijęs būtent su žmogaus teises pažeidžiančiu kardomosios priemonės taikymu. Tai, kad, Lietuvai skaičiuojant vienuoliktus narystės ES metus, problema tam tikrais atžvilgiais išlieka, nėra priimtina.

Kaip ir iki šiol, naujausiame tyrime Institutas dar kartą primena įstatyminių postulatą „suėmimas taikytinas tik kaip išskirtinė priemonė, kraštutiniais atvejais“, kartu pabrėždamas, kad bet kuri prievartos priemonė privalo būti proporcinga, turi egzistuoti realus ir pagrįstas jos poreikis.

Šalia kitų darbų, kurie dažniausiai orientuoti į sulaukymo teisinio reguliavimo problemas, šis pasižymi savitumais: tyrimo mastu ir visiškai naujais tyrimo aspektais. Tyrimas vykdytas 10-yje ES valstybių narių, ir tai suteikia ypatingai plačias palyginimo ir apibendrinimo galimybes. Mastas padiktavo ir adekvačią metodiką – pagal tuos pačius standartus, naudojant apklausą, betarpišką stebėjimą, dokumentų analizę, lygintos kelios skirtingų teisės tradicijų valstybės.

Ypatingos vertės darbu suteikia tai, kad šalia teorinių aspektų tirtas praktinis suėmimo skyrimo procesas: vertintos subjektyvios konkrečių asmenų profesinės patirtys atskleidžiant, kas lemia advokatų, prokurorų, teisėjų veiksmus sprendžiant dėl suėmimo; analizuota konkrečių suėmimo nutarčių argumentacija (išsamumas, gilumas, pakankamumas); bendrinti tyrėjų išpūdziai stebint teismo procesą.

Su teikiamomis rekomendacijomis negalima nesutikti. Tiesa, kai kurios išvados gal pernelyg suabsoliutintos remiantis labai ribotais duomenimis: remtasi vos kelių prelegentų nuomonėmis, analizuotos tik bylos, kuriose skirtas suėmimas, ir neanalizuotos tos, kuriose atsisakyta jį skirti. Sutinkant, kad teismų veikloje yra procesinių nesklaidumų, pasigestina požiūrio ir rekomendacijų, kaip apsaugoti teisėją nuo visuomenės spaudimo, kad būtų priimtas teisingiausias sprendimas. Ar pernelyg dažno suėmimo taikymo bent iš dalies nelemia ir žiniasklaida, kuri yra itin aktyvi informuodama visuomenę apie asmenis, kurių atžvilgiu atsisakyta skirti suėmimą ar pratęsti jo terminą? Dar vienas aspektas, kurio bent trumpa analizė, matyt, būtų papildžiusį tyrimą – ne tik

teisėjų, prokurorų ir advokatų atsakomybė ir praktiniai veiksmai parenkant kardomasias priemones, tačiau ir pareigūnų jas vykdančias. Prie tyrimo visapusiškumo, išvadų objektyvumo ir patikimumo neabejotinai būtų prisidėjusi ir bylų, kuriose prašymas skirti suėmimą buvo atmestas, analizė.

Neabejotina, kad šis tyrimas, kaip ir bet kuris kitas suėmimo problemoms skirtas dėmesys, duoda rezultatų. Statistika rodo, kad pastaruosius metus suėmimo taikymas Lietuvoje pastebimai sumažėjo, o 2014 m. buvo suimta mažiausiai žmonių per šį dešimtmetį. Šalia visų kitų privalumų, šis tyrimas reiškia ir tai, kad 2015 m. Lietuvoje pradėtoji vykdyti suėmimo reforma gavo reikšmingos papildomos medžiagos. Reikia tikėtis, kad atsakingos institucijos atkreips dėmesį į tyrime nurodytas rekomendacijas. Antai, Lietuvos Aukščiausiasis Teismas jau ėmėsi rengti teismams skirtą Europos Žmogaus Teisių Teismo suformuotų suėmimo taikymo standartų apžvalgą.

I. Santrauka

Pernelyg dažnas suėmimo taikymas Lietuvoje yra pripažinta problema: suėmimas skiriamas gerokai dažniau nei jo artimiausios alternatyvos, o teismai patenkina daugiau nei 95% prokurorų prašymų skirti suėmimą. Nors ši problema neretai aptariama žiniasklaidoje ir profesinėse diskusijose tarp teisės praktikų, tyrimų, analizuojančių sprendimų dėl suėmimo priėmimo turinį ir jų poveikį pernelyg dažnam suėmimo taikymui, yra nedaug.

Įgyvendinant šį ES finansuojamą projektą, 10-yje ES valstybių narių buvo taikoma bendra metodika: tyrimo duomenys buvo renkami stebint posėdžius dėl suėmimo skyrimo, analizuojant išnagrinėtų bylų medžiagą, taip pat apklausiant advokatus ir imant interviu iš teisėjų bei prokurorų. Tyrimo metu dalyvauta 20 teismo posėdžių dėl suėmimo skyrimo, išanalizuota 61 bylos medžiaga, apklausti 36 advokatai, paimti interviu iš 4 teisėjų ir 5 prokurorų.

Pateikiame pagrindines tyrimo metu padarytas išvadas dėl sprendimų priėmimo proceso, svarstant suėmimo skyrimo klausimą Lietuvoje:

1. Sprendimų priėmimo tvarka: Nors gynėjo (advokato) dalyvavimas yra užtikrinamas visuose teismo posėdžiuose dėl suėmimo skyrimo, daugumą įtariamųjų atstovauja valstybės finansuojami advokatai, kurių teikiamos teisinės paslaugos dažnai yra nepakankamos kokybės. Daugeliu stebėtų atvejų valstybės finansuojamas advokatas su kaltinamuoju pirmą kartą susitikdavo tik teismo salėje ir būdavo nepakankamai pasirengęs posėdžiui. Tyrimo metu nebuvo nustatomos prastos teisinių paslaugų kokybės priežastys, tačiau tokia situacijos bet koku atveju kenkia įtariamojo gynybai. Tyrimo rezultatai taip pat rodo, kad tarp gynybos ir prokuroro neužtikrinamas realus procesinis lygiateisiškumas, kadangi gynyba turi ribotą prieigą prie bylos medžiagos, o prokurorų argumentams dažnai suteikiama didesnė reikšmė, nei gynybos.

2. Sprendimų turinys: Suėmimas dažniausiai skiriamas siekiant užtikrinti, kad įtariamasis nepabėgtų; pagrindinės priežastys, dėl kurių daroma išvada, kad tokia rizika egzistuoja – ilgos laisvės atėmimo bausmės tikimybė, silpni socialiniai ryšiai ir įtariamojo teistumas. Suėmimas taip pat gana dažnai grindžiamas ir naujų nusikaltimų padarymo rizika, kuri kyla iš tikimybės, kad nusi-kalstamos veikos tapo pagrindiniu įtariamojo pajamų šaltiniu. Tačiau suėmimas dėl šių priežasčių dažnai skiriamas remiantis tik nekonkrečiais argumentais ir prielaidomis, tinkamai neatsižvelgiant į konkrečias nagrinėjamos bylos aplinkybes ir nutarties neindividualizuojant. Buvo pastebėta ir tendencija pernelyg sureikšminti ilgalaikės laisvės atėmimo bausmės tikimybę kaip pagrindą suėmimui skirti, taip prieštaraujant Europos žmogaus teisių konvencijai.

3. Alternatyvų suėmimui taikymas: Nutartyse skirti suėmimą retai paaiškinama, kodėl tokio pat rezultato nebūtų galima pasiekti kitomis, švelnesnėmis kardomosiomis priemonėmis. Kai tokios priežastys nurodomos, jos neretai būna paremtos tik bendro pobūdžio, konkrečios bylos aplinkybių neatspindinčiais argumentais. Teisėjai ir prokurorai nepasitiki suėmimo alternatyvų veiksmingumu.

4. Suėmimo peržiūrėjimas: Teismo nutartys pratęsti suėmimą dažnai remiasi nekonkrečiais, šabloniškais argumentais, ir beveik visais atvejais prašymai pratęsti suėmimą yra tenkinami.

Įtariamieji ne visada dalyvauja posėdžiuose, kuriuose yra svarstomas suėmimo pratęsimo klausimas. Dauguma apklaustų advokatų mano, kad ikiteisminis tyrimas, kai asmuo yra suimtas, nėra vykdomas efektyviai ir stropiai, kaip yra reikalaujama Europos Žmogaus Teisių Teismo praktikoje.

5. Bylų baigtis: pabaigus nagrinėti bylą, suimtiesiems dažniausiai skiriamos laisvės atėmimo bausmės. Pasitaiko atvejų, kai asmuo visą bausmę atlieka būdamas suimtas – tokie atvejai sudaro daugiau nei 10% visų tyrimo metu analizuotų išnagrinėtų bylų. Tačiau neužfiksuotas nei vienas atvejis, kai laisvės atėmimo bausmė būtų buvusi trumpesnė už asmeniui skirto suėmimo trukmę. Tai leidžia manyti, kad teisėjai galimai nenori skirti trumpesnių už suėmimo laikotarpį laisvės atėmimo bausmių ir tokiu būdu vengiama galimų klausimų apie suėmimo laikotarpio teisėtumą.

Tyrimo rezultatai rodo, kad kai kuriose srityse sprendimų dėl suėmimo praktika Lietuvoje neatitinka Europos Žmogaus Teisių Teismo numatytų standartų. Atsižvelgiant į šias išvadas, pagrindinės rekomendacijos yra:

- Reikalingi papildomi tyrimai dėl nepatenkinamos teisinės pagalbos kokybės priežasčių, o Lietuvos advokatūra kartu su Teisingumo ministerija turėtų sukurti veiksmingą valstybės garantuojamos teisinę pagalbą teikiančių advokatų paslaugų kokybės priežiūros mechanizmą;
- Teismai privalo visuose posėdžiuose užtikrinti procesinį lygiateisiškumą tarp prokurorų ir gynybos bei vienodai vertinti abiejų šalių pareiškimus;
- Prokurorams ir teisėjams reikia papildomų gairių EŽTT praktikoje nustatytų standartų klausimais, kurios padėtų ruošiant prašymus skirti suėmimą ir svarstant suėmimo skyrimo klausimą;
- Suėmimo klausimą sprendžiantis teismas privalo reikalauti, kad sprendžiant suėmimo skyrimo ar pratęsimo klausimą būtų pateikti konkretūs įrodymai ir nurodytos konkrečios priežastys, o ne bendri ir šabloniški argumentai, ir užtikrinti, kad nutartyse skirti suėmimą būtų nurodomos aiškios ir konkrečios bylos aplinkybės atspindinčios priežastys, pagrindžiančios suėmimo reikalingumą;
- Teismai privalo užtikrinti, kad posėdžiuose ir nutartyse dėl suėmimo būtų išsamiai aptariamos ir analizuojamos galimybės skirti kitas kardomąsias priemones.

Visas išvadas ir rekomendacijas rasite šios ataskaitos pabaigoje, skyriuje „Išvados ir rekomendacijos“.

II. Įžanga

1. Kontekstas ir tikslai

Ši tyrimo ataskaita yra viena iš nacionalinių ataskaitų, kuriose aprašomi rezultatai gauti įgyvendinus šį ES finansuotą tyrimų projektą 10-ye ES valstybių narių 2014 – 2015 m.

Visoje ES šiuo metu yra daugiau nei 100 000 suimtų įtariamųjų. Nors suėmimas atlieka svarbų vaidmenį kai kuriose baudžiamosiose bylose užtikrinant įtariamųjų dalyvavimą teisme, suėmimas yra pasitelkiamas pernelyg dažnai ir valstybėms kainuoja itin brangiai. Nepagrįstas ir pernelyg dažnas suėmimo skyrimas aiškiai veikia teisę į laisvę ir nekaltumo prezumpciją. Tai taip pat turi įtakos visapusiškam suimtojo teisės į teisingą bylos nagrinėjimą įgyvendinimui, ypač dėl galimybės ruošti savo gynybą bei susiekti su advokatu apribojimų. Be to, kalinimo sąlygos dažnai kelia pavojų įtariamojo gerovei.¹ Dėl šių priežasčių tarptautiniai žmogaus teisių standartai, tarp jų ir Europos žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencija (EŽTK), numato reikalavimą suėmimą skirti tik kaip išskirtinę priemonę, kraštutiniais atvejais.

Nors yra atlikta daug tyrimų apie suėmimo teisinį reguliavimą ES valstybėse narėse, pats sprendimų priėmimo procesas sprendžiant dėl suėmimo skyrimo iki šiol yra mažai nagrinėta sritis. Tokios informacijos stoka ir buvo šio didelės apimties projekto, kurio metu organizacijos „Fair Trials International“ (Fair Trials) koordinuojamos 10-ies ES valstybių narių nevyriausybinės organizacijos ir akademikai tyrė ikiteisminių sprendimų priėmimo procedūras. Projekto tikslas – pateikti unikalius duomenis apie tai, kas praktikoje lemia suėmimo taikymą. Tyrimo metu peržiūrėtos sprendimų priėmimo procedūros, siekiant suprasti suinteresuotų subjektų (advokatų, teisėjų, prokurorų) veiksmus ir sprendimus lemiančias priežastis. Tikimės, kad šio tyrimo rezultatai ateityje padės rengiant suėmimo taikymą mažinti siekiančias iniciatyvas tiek individualių valstybių, tiek visos ES lygiu.

Šis projektas taip pat papildė šiuo metu ES lygmeniu vykstančius pokyčius procesinių teisių srityje. Remdamasi 2009 m. priimtu procesinių teisių veiksmų planu, ES institucijos išnagrinėjo dėl netinkamos procesinių teisių apsaugos abipusio pripažinimo kontekste kylančias problemas – pavyzdžiui, sunkumus, kylančius dėl Europos arešto orderio taikymo. Šiuo metu jau priimtos trys procesinių teisių direktyvos (teisės aktai, įpareigojantys valstybes nares priimti nacionalines nuostatas įgyvendinančias nurodytus tikslus): *Vertimo žodžiu ir raštu direktyva* (2010/64/ES), *Teisės į informaciją direktyva* (2012/13/ES), ir *Direktyva dėl teisės turėti advokatą* (2013/48/ES). Šiuo metu vyksta derybos dėl dar trijų teisės aktų – dėl teisinės pagalbos teikimo, dėl apsaugos priemonių vaikams ir dėl nekaltumo prezumpcijos bei teisės dalyvauti teismo posėdyje užtikrinimo.

Veiksmų plane taip pat buvo numatyta išnagrinėti su kaliniu susijusias problemas, įskaitant ir suėmimą, pasitelkiant 2011 m. išleistą žaliąją knygą. Fair Trials, remdamasi savo patirtimi dirbant su baudžiamosiomis bylomis bei informacija gaunama iš savo „Teisinių ekspertų patariamiosios grupės“ („Legal Experts Advisory Panel“, LEAP),² į žaliojoje knygoje iškeltus klausimus atsakė

¹ Daugiau informacijos: <http://website-pace.net/documents/10643/1264407/pre-trialajdoc1862015-E.pdf/37e1f8c6-f22-4724-b71e-58106798bad5>

² <http://www.fairtrials.org/fair-trials-defenders/legal-experts/>

ataskaitoje „Įkalinti be teismo“ („Detained without trial“), kurioje nurodė naujų ES teisės aktų poreikį, kadangi prašant skirti ir skiriant suėmimą pernelyg dažnai pažeidžiamos pagrindinės asmenų teisės. 2012– 2013 m. Amsterdame, Londone, Paryžiuje, Lenkijoje, Graikijoje ir Lietuvoje vykę ekspertų susitikimai patvirtino, kad pernelyg dažną suėmimo skyrimą gali lemti problemos susiję su sprendimų priėmimo procesais, ir parodė, kad šiuo klausimu būtina surinkti daugiau informacijos. Deja, iki šiol nebuvo jokių bandymų sustiprinti įtariamųjų, kuriems gresia suėmimas, teises. Tačiau Europos Komisija šiuo metu vykdo ES teisės aktų dėl suėmimo poreikio vertinimą. Tikimės, jog jo metu bus atsižvelgta į šio tyrimo projekto metu parengtas ataskaitas.

2. Regioniniai standartai

Dabartiniai sprendimų dėl suėmimo priėmimo regioniniai standartai yra nurodyti Europos žmogaus teisių konvencijos (EŽTK) 5 straipsnyje. EŽTK 5 straipsnio 1 dalies c punkte teigiama, kad asmuo gali būti sulaikytas ar suimtas, „kad būtų pristatytas kompetentingai teismo institucijai, pagrįstai įtariant jį padarius nusikaltimą ar kai pagrįstai manoma, jog būtina užkirsti kelią padaryti nusikaltimą, arba manoma, jog asmuo, padaręs nusikaltimą, gali pabėgti“. Kiekvienas, kuriam laisvė buvo atimta remiantis 5 straipsnyje numatytais išimtimis, „turi teisę kreiptis į teismą, kad šis greitai priimtų sprendimą dėl sulaikymo ar suėmimo teisėtumo ir, jeigu asmuo kalinamas neteisėtai, nuspręstų jį paleisti“ (EŽTK 5 straipsnio 4 dalis). Europos Žmogaus Teisių Teismas (EŽTT) yra išplėtojęs bendrus principus dėl 5 straipsnio nuostatų įgyvendinimo, kuriais turėtų būti vadovaujama priimant sprendimus ir kurių tinkamas taikymas sustiprintų gynybos teises. Šie standartai buvo išvystyti per nuolat augančią EŽTT praktiką.

I) Procedūra

EŽTT sprendimuose yra nustatyta, kad asmuo sulaikytas įtariant jį padarius nusikaltimą privalo būti skubiai³ arba „greitai“⁴ pristatytas teismui, o „diskrecija interpretuojant ir taikant skubumo sąvoką yra labai ribota“.⁵ Pagal EŽTK 5 straipsnio 3 dalį, teismo posėdis privalo įvykti per „protingą“ laiką ir su suimtuoju susiję teismo procesai paprastai turi būti vykdomi ypatingai atidžiai ir greitai.⁶ Norint nustatyti, ar taip buvo iš tiesų, privaloma įvertinti individualias bylos aplinkybes.⁷ EŽTT savo jurisprudencijoje pernelyg ilgais yra pripažinęs suėmimo laikotarpius trukusiu nuo 2,5 iki 5 metų.⁸

Pagal EŽTT praktiką, suėmimą skiriantis teismas privalo būti įgaliotas ir paleisti įtariamąjį⁹ ir būti nepriklausomas nuo vykdomosios valdžios bei abiejų proceso šalių.¹⁰ Posėdžio, kuriame yra

³ Rehbock prieš Slovėniją, paraiškos nr. 29462/95, 2000 m. lapkričio 28 d., 84 pastraipa.

⁴ EŽTT nėra nustatęs, kiek gali trukti pirminis asmens sulaikymas, tačiau byloje Brogan ir kiti prieš Jungtinę Karalystę, paraiškos nr.11209/84; 11234/84; 11266/84;11386/85, 1988 m. lapkričio 29 d., teismas nustatė, kad asmenų sulaikymas 4-6 dienų laikotarpiui pažeidė 5 straipsnio 3 dalį.

⁵ Ibid., 62 pastraipa.

⁶ Stogmuller prieš Austriją, paraiškos nr. 1602/62, 1969 m. lapkričio 10 d., 5 pastraipa.

⁷ Buzadž prieš Moldoviją, paraiškos nr.23755/07, 2014 m. gruodžio 16 d., 3 pastraipa.

⁸ PB prieš Prancūziją, paraiškos nr. 38781/97, 2000 m. rugpjūčio 1 d., 34 pastraipa.

⁹ Singh prieš Jungtinę Karalystę, paraiškos nr.23389/94, 1996 m. vasario 21 d., 65 pastraipa.

¹⁰ Neumeister prieš Austriją, paraiškos nr. 1936/63, 1968 m. birželio 27 d., 24 pastraipa.

sprendžiamas suėmimo klausimas, nagrinėjimas privalo vykti žodine tvarka ir laikantis rungimosi principo, o gynybai turi būti sudaryta galimybė veiksmingai dalyvauti posėdyje.¹¹

II) Sprendimų turinys

EŽTT yra ne kartą pabrėžęs būtinybę vadovautis paleidimo į laisvę prezumpcija¹² ir išaiškinęs, kad pareiga įrodyti, jog nustatyto tikslo nebus įmanoma pasiekti už suėmimą švelnesnėmis priemonėmis, tenka valstybei.¹³ Sprendimas dėl suėmimo skyrimo turi būti pakankamai argumentuotas ir jame negali būti „stereotipiškų“ formuluočių.¹⁴ Argumentai už ir prieš suėmimo skyrimą negali būti „bendri ir abstraktūs“.¹⁵ Teismas privalo aptarti suėmimo skyrimo ar prašymo paleisti atmetimo priežastis.¹⁶

EŽTT taip pat yra nurodęs, kad teisėtos priežastys skirti suėmimą yra: (1) rizika, kad įtariamasis neatvyks į teismą;¹⁷ (2) rizika, kad įtariamasis naikins įrodymus arba įbaugins liudytojus;¹⁸ (3) rizika, kad įtariamasis įvykdys kitą nusikaltimą;¹⁹ (4) rizika, kad dėl paleidimo į laisvę bus pažeista viešoji tvarka;²⁰ arba (5) išskirtiniais atvejais, būtinybė apsaugoti tiriamo asmens saugumą.²¹ Nusikaltimo įvykdymas pats savaime nėra pakankama priežastis skirti suėmimą – nesvarbu, koks sunkus nusikaltimas tai bebūtų ir kaip įtikinamai atrodo prieš įtariamąjį surinkti įkalčiai.²² Suimti asmenį remiantis „poreikiu išsaugoti viešąją tvarką nuo nusikaltimo sukeltų trikdžių“²³ yra teisėta tik tuomet, jei viešoji tvarka realiai ir toliau išlieka pavojuje. Suėmimo negalima pratęsti vien dėl to, kad teisėjas mano, jog po teismo asmeniui bus skirta laisvės atėmimo bausmė.²⁴

Vertinant suėmimo skyrimą dėl pabėgimo rizikos, EŽTT yra išaiškinęs, jog nuolatinės gyvenamosios vietos neturėjimas²⁵ ar ilgalaikio įkalinimo grėsmė patys savaime nėra pakankami pagrindai skirti suėmimą.²⁶ Suėmimą galima pagrįsti pakartotinio nusikaltimų rizika tik tuo atveju, jei yra

¹¹ Gõç prieš Turkiją, paraiškos nr. 36590/97, 2002 m. liepos 11 d., 62 pastraipa.

¹² Michalko prieš Slovakiją, paraiškos nr.35377/05, 2010 gruodžio 21 d., 145 pastraipa.

¹³ Ilijkov prieš Bulgariją, paraiškos nr. 33977/96, 2001 m. liepos 26 d., 85 pastraipa.

¹⁴ Yagci ir Sargin prieš Turkiją, paraiškos nr. 16419/90, 16426/90, 1995 birželio 8 d., 52 pastraipa.

¹⁵ Smirnova prieš Rusiją, paraiškos nr.46133/99, 48183/99, 2003 m. liepos 24 d., 63 pastraipa.

¹⁶ Buzadj prieš Moldovą, paraiškos nr. 23755/07, 2014 gruodžio 16, 3 pastraipa.

¹⁷ Smirnova prieš Rusiją, paraiškos nr.46133/99, 48183/99, 2003 m. liepos 24 d., 59 pastraipa.

¹⁸ Ibid.

¹⁹ Muller prieš Prancūziją, paraiškos nr.21802/93, 1997 m. kovo 17 d., 44 pastraipa.

²⁰ I.A. prieš Prancūziją, paraiškos nr. 28213/95, 1988 m. rugsėjo 23 d., 104 pastraipa.

²¹ Ibid., 108 pastraipa.

²² Tomasi prieš Prancūziją, paraiškos nr. 12850/87, 1992 m. rugpjūčio 27 d., 102 pastraipa.

²³ I.A. prieš Prancūziją, paraiškos nr. 28213/95, 1988 m. rugsėjo 23 d., 104 pastraipa.

²⁴ Michalko prieš Slovakiją, paraiškos nr.35377/05, 2010 gruodžio 21 d., 149 pastraipa.

²⁵ Sulaoja prieš Estiją, paraiškos nr. 55939/00, 2005 m. vasario 15 d., 64 pastraipa.

²⁶ Tomasi prieš Prancūziją, paraiškos nr. 12850/87, 1992 m. rugpjūčio 27 d., 87 pastraipa.

konkrečių įrodymų dėl realios naujų nusikaltimų rizikos;²⁷ vien darbo ar šeimos ryšių neturėjimas nėra pakanka priežastis.²⁸

III) Alternatyvos suėmimui

Europos Žmogaus Teisių Teismas (EŽTT) savo praktikoje aiškiai pabrėžia, kad suėmimas turėtų būti taikomas tik kaip išimtinė priemonė. Byloje *Ambruszkiewicz prieš Lenkiją*²⁹ Teismas konstatavo, kad

„asmens suėmimas yra tokia rimta priemonė, kad ji gali būti pateisinama tik tais atvejais, kai apsvačius kitas, švelnesnes priemones yra nusprendžiama, jog jų nepakaktų asmenų ar viešojo interesų – dėl kurių suėmimas tapo būtinas – apsaugai. Tai reiškia, kad nepakanka vien to, jog laisvės atėmimas atitinka nacionalinės teisės keliamus reikalavimus – tai taip pat turi būti būtina ir atsižvelgiant į aplinkybes.“

Be to, EŽTT pabrėžė būtinybę laikytis proporcingumo principo priimant sprendimus – prieš taikant suėmimą, pirmiausia turėtų būti apsvaistomos švelnesnės alternatyvos,³⁰ taip pat įvertinama, ar „tolesnis kaltinamojo kalinimas yra absoliučiai būtinas“.³¹

Viena iš tokių alternatyvų – paleisti įtariamąjį į laisvę, prižiūrint jį valstybėje, kurioje jis nuolat gyvena. Valstybės negali pateisinti suėmimo vien tuo, kad įtariamasis nėra pilietis, ir privalo įvertinti, ar priežiūros priemonių pakaktų įtariamojo dalyvavimui teismo posėdyje užtikrinti.

IV) Suėmimo peržiūrėjimas

Teismas privalo reguliariai peržiūrėti suėmimą³² – teisė pradėti šį procesą turi būti suteikta visiems suinteresuotiems subjektams (kaltinamajam, teisminei institucijai ir prokurorui).³³ Peržiūrėjimo posėdis turi vykti žodine tvarka, laikantis rungimosi principo ir užtikrinant šalių procesinį lygiateisiškumą.³⁴ Tam tikslui gali reikėti susipažinti su bylos medžiaga³⁵ – šis reikalavimas buvo įtvirtintas *Teisės į informaciją direktyvos* 7 straipsnio 1 dalyje. Sprendimą tęsti suėmimą reikia priimti greitai, nurodant priežastis, kodėl tolesnis kalinimas yra būtinas.³⁶ Negalima tiesiog atkartoti ankstesnių sprendimų.³⁷

²⁷ Matznetter prieš Austriją, paraiškos nr. 2178/64, 1969 m. lapkričio 10 d., sutinkanti teisėjo Ballardore Pallieri nuomonė, I pastraipa.

²⁸ Sulaoja prieš Estiją, paraiškos nr. 55939/00, 2005 m. vasario 15 d., 64 pastraipa.

²⁹ Ambruszkiewicz prieš Lenkiją, paraiškos nr. 38797/03. 2006 m. gegužės 4 d., 31 pastraipa.

³⁰ Ladent prieš Lenkiją, paraiškos nr. 11036/03, 2008 m. kovo 18 d., 55 pastraipa.

³¹ Ibid., 79 pastraipa.

³² DeWilde, Ooms ir Versyp prieš Belgiją, paraiškos nr. 2832/66, 2835/66, 2899/66, 1971 m. birželio 18 d., 76 pastraipa.

³³ Rakevich prieš Rusiją, paraiškos nr. 58973/00, 2003 m. spalio 28 d., 43 pastraipa.

³⁴ Göç prieš Turkiją, paraiškos nr. 36590/97, 2002 m. liepos 11 d., 62 pastraipa.

³⁵ Wloch prieš Lenkiją, paraiškos nr. 27785/95, 2000 m. spalio 19 d., 127 pastraipa.

³⁶ Rehbock prieš Slovėniją, paraiškos nr. 29462/95, 2000 m. lapkričio 28 d., 84 pastraipa.

³⁷ Ilijkov prieš Bulgariją, paraiškos nr. 33977/96, 2001 m. liepos 26 d., 85 pastraipa.

EŽTT reikalauja, kad, peržiūrėdamas sprendimą skirti suėmimą, teismas nepamirštų, jog paleidimo į laisvę prezumpcija tebegalioja,³⁸ o tolesnį kalinimą „kuriuo nors atveju galima pateisinti tik tuomet, jei yra konkrečių požymių, kad to reikalauja tikras viešasis interesas, kuris, nepaisant nekaltumo prezumpcijos, atsvertų Konvencijos 5 straipsnyje numatytą pagarbos asmens laisvei taisyklę.“³⁹ Valdžios institucijos turi nuolatinę pareigą vertinti, ar nebūtų galima pritaikyti alternatyvių suėmimui priemonių.⁴⁰

V) Standartų įgyvendinimas

Nepaisant to, kas išdėstyta, nacionaliniai teismai nesilaiko šių gairių. 2010 – 2014 m. laikotarpiu ES valstybėse buvo nustatyta daugiau nei 400 EŽTK 5 straipsnio nuostatų pažeidimų.⁴¹

Nepaisant galimų ES veiksmų šiuo klausimu ateityje, galutinė atsakomybė už įtariamojo teisių į teisingą bylos nagrinėjimą ir į laisvę gerbimo bei skatinimo užtikrinimą tenka valstybėms narėms, kurios privalo užtikrinti, kad būtų laikomasi bent minimalių EŽTT išvystytų standartų.

3. Suėmimas Lietuvoje

Statistiniai duomenys rodo, kad suėmimas Lietuvoje yra skiriamas per dažnai. Prokurorų pareiškimai dėl suėmimo yra patenkinami 95% atveju, ir suėmimas yra skiriamas kur kas dažniau nei jam artimiausios švelnesnės alternatyvos.⁴² Iš buvusių suimtųjų⁴³ ir advokatų⁴⁴ parodymų galima spręsti, kad suėmimas yra naudojamas kaip priemonė priversti įtariamuosius duoti parodymus. Tai kelia pagrįstą susirūpinimą dėl dažno piktnaudžiavimo šia priemone. Nors šioje srityje buvo atlikta nemažai tyrimų, vis dar yra neaiškumų dėl pernelyg dažno suėmimo taikymo priežasčių, ypač kiek tai susiję su teismo sprendimų motyvais.

Žmogaus teisių stebėjimo institutas (ŽTSI) yra sukaupęs didelę patirtį vykdant su suėmimu susijusius tyrimus ir yra parengęs tyrimą dėl suėmimo reglamentavimo Lietuvoje,⁴⁵ taip pat policijos, prokurorų ir teisėjų požiūrio į suėmimą tyrimą.⁴⁶ Tačiau trūksta tyrimų, analizuojančių pačias nutartis dėl suėmimo ir jų motyvus. Būtent dėl to šis tyrimas yra ypač įdomus ir vertingas – jo metu nagrinėtas teismų sprendimų dėl suėmimo priėmimo procesas ir remiamasi tiesioginio dalyvavimo suėmimo posėdžiuose patirtimi. Tokiu būdu sudaryta galimybė iš arti susipažinti su sprendimų dėl suėmimo priėmimo procesu.

³⁸ Michalko prieš Slovakiją, paraiškos nr. 35377/05, 2010 gruodžio 21 d., 145 pastraipa.

³⁹ McKay prieš Jungtinę Karalystę, paraiškos nr. 543/03, 2006 m. spalio 3 d., 42 pastraipa.

⁴⁰ Darvas prieš Vengriją, paraiškos 19574/07, 2011 sausio 11, 27 pastraipa.

⁴¹ http://www.echr.coe.int/Documents/Overview_19592014_ENG.pdf

⁴² Žr. IV skyrių, „Kontekstas“ – „Svarbūs statistiniai rodikliai“.

⁴³ Grupinės buvusių suimtųjų apklausos apie kalinimo sąlygas ir jų teisių įgyvendinimą, 2012 m. <http://www.hrmi.lt/uploaded/TYRIMAI/2012-06-05%20Priedas%201%20-%20Suemimu%20Fokus%20analize.pdf>

⁴⁴ Gynybos advokatų apklausos metu tai buvo dažnai pateikiamas teiginys.

⁴⁵ http://www.hrmi.lt/uploaded/PDF%20dokai/ZTSI_Sulaikymas_Ir_Suemimas_2.pdf

⁴⁶ http://www.hrmi.lt/uploaded/Documents/Pre-trial%20detention%20-%20Practitioners%20attitudes_EN_Final_1.pdf

Dar gana neseniai pernelyg dažnas suėmimo taikymas nebuvo dažnai aptariama problema. Źiniasklaidos reakcijos daugiausia apsiribodavo pavieniais atvejais, kai prašymas skirti suėmimą buvo atmetamas arba asmuo buvo paleistas į laisvę. Tokius teismo sprendimus, ypač kai tai susiję su sunkesniais nusikaltimais, žiniasklaida vertina itin neigiamai. Pateikiame keletą antraščių apie paleistus suimtuosius pavyzdžių:

„Pareigūnai priblokšti: teisėjui pagailo ne išžagintos nepilnametės, o jos išniekinimu kaltinamo vyro“⁴⁷

„Neišpasakyta teisėjo malonė užsieniečiui, įtariamam atgabusus į Lietuvą heroino už milijonus litų“⁴⁸

Tačiau 2012 m.⁴⁹ ir 2013 m. pradžioje⁵⁰ nuaidėjusios garsios bylos, kuriose skirto suėmimo pagrįstumas kėlė abejonių, bei ŹTSI pastangos iškelti šį klausimą į viešumą,⁵¹ sukėlė platesnes diskusijas apie šią problemą ir galiausiai lėmė tai, kad ją pripažino parlamentarami ir Teisingumo ministerija, o taip pat aukšto rango teisėjai ir Generalinės prokuratūra.⁵² Taigi šis tyrimas yra ne tik įdomus, bet ir pasirodo tinkamu laiku, kad diskusiją būti galima nukreipti į konkrečių sprendimų esamoms problemoms paiešką.

Reikia pažymėti, kad atliekant šį tyrimą įstatymų leidėjas ėmėsi veiksmų pernelyg dažno suėmimo skyrimo problemai spręsti.⁵³ 2015 m. sausio 1 d. buvo numatyta nauja kardomoji priemonė – „intensyvi priežiūra“. Iš esmės tai yra namų areštas su elektroniniu stebėjimu. Tikimasi, kad ilgai šis priemonė pasiteisins kaip veiksminga alternatyva suėmimui. Taip pat 2015 m. birželio 25 d. buvo priimtos reikšmingos Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodekso pataisos, kuriomis siekiama skatinti alternatyvų suėmimui taikymą ir mažinti suėmimo trukmę.

⁴⁷ <http://www.delfi.lt/news/daily/crime/pareigunai-pribloksti-teisejui-pagailo-ne-izzagintos-nepilnametes-o-jos-ისniekinimu-kaltinamo-vyro.d?id=52973521>

⁴⁸ <http://www.delfi.lt/news/daily/crime/neispasakyta-teisejo-malone-uzsienieciui-itariamam-atgabusus-i-lietuva-heroino-uz-milijonus-litu.d?id=63931382>

⁴⁹ <http://www.delfi.lt/news/daily/lithuania/stt-sulaikyta-lobista-aromanovski-teismas-sueme-15-paru.d?id=58965993>

⁵⁰ <http://www.delfi.lt/news/daily/lithuania/teismas-leido-mbalciuna-suimti-20-paru-advokatas-skus-sulaikyma-kuris-perzenge-48-val.d?id=60387437>

⁵¹ <http://www.delfi.lt/news/ringas/lit/kliutkevicius-mbalciuno-sulaikymas-galimas-zmogaus-teisiu-pazeidimas.d?id=60394405>

<http://www.bernardinai.lt/straipsnis/2013-01-18-zmogaus-teisiu-instituto-atstovas-suemimas-tai-spaudimas-itariamajam/93929>

⁵² http://www.alfa.lt/straipsnis/15081639/Teisininkas.vieno.suimtojo.paros.islaikymo.kaina..per.50.Lt=2013-02-21_11-18/

⁵³ Daugiau informacijos rasite IV skyriaus „Kontekstas“ II dalyje „Suėmimo reforma“.

III. Tyrimo projekto metodika

1. Bendra informacija apie metodiką

Šiuo projektu buvo siekiama geriau suprasti teismų sprendimų dėl suėmimo priėmimo procesą 10-yje ES valstybių narių. Tyrimas buvo atliktas 10-yje valstybių narių, kurios skiriasi savo teisinėmis sistemomis (angloamerikiečių ar kontinentinė), tradicijomis ir paveldu (pavyzdžiui, Sovietų, Romėnų ir Napoleono teisės įtaka), ekonominėmis situacijomis ir, itin svarbu, tuo, kaip dažnai baudžiamojo proceso metu taikomas suėmimas (pvz. 12,7 proc.visų Airijos kalinių dar nėra nuteisti,⁵⁴ tuo tarpu Nyderlanduose šis skaičius siekia 39,9 proc.⁵⁵).

Dalyvaujančių valstybių įvairovė leidžia nustatyti gerąją ir blogąją praktiką, siūlyti reformas nacionaliniu lygmeniu bei parengti rekomendacijas, galinčias užtikrinti geresnius minimalius standartus visoje ES. Atskirų šalių ataskaitos, kuriose analizuojama kiekvienos dalyvaujančios šalies padėtis, pateikia išsamią medžiagą regioninei ataskaitai, nurodančiai bendras problemas visame regione, išryškinančiai gerosios praktikos pavyzdžius ir leidžiančiai visapusiškai suprasti visos ES ikiteisminio proceso sprendimų priėmimo tvarką.

Tam, kad būtų galima geriau susipažinti su šalies sprendimų priėmimo procesais, buvo sukurti penki tyrimo elementai, tikintis, kad tai leis a) analizuoti sprendimų dėl suėmimo priėmimo proceso trūkumus, suprasti, kodėl kai kuriose šalyse suėmimas yra taikomas itin dažnai ir leisti suprasti kitų šalių procesų privalumus, b) įvertinti įvairių jurisdikcijų panašumus ir skirtumus, ir c) suformuoti pagrįstas rekomendacijas, galinčias padėti politikos formuotojams vykdant reformas.

Penki tyrimo etapai buvo:

(1) Dokumentų ir esamų duomenų analizė, kurios metu partneriai nagrinėjo suėmimą reglamentuojančius šalies įstatymus ir praktinę tvarką, rinko viešai prieinamus statistinius duomenis apie suėmimo ir alternatyvių jam priemonių skyrimą, taip pat informaciją apie neseniai vykusias arba rengiamas teisines reformas.

Remiantis šiuo tyrimu FairTrials su partneriais parengė tyrimo priemones, skirtas (su nedideliais pakeitimais, pritaikant konkrečioms nacionalinėms sąlygoms) tirti sprendimų, priimtų ikiteisminio tyrimo metu, praktiką ir priežastis, taip pat užfiksuoti suinteresuotųjų šalių požiūrį visose dalyvaujančiose valstybėse.

(2) Gynėjų apklausa, kurios metu advokatai buvo prašomi pasidalinti savo patirtimi, susijusia su sprendimų dėl suėmimo procesu ir turiniu.

(3) Suėmimo posėdžių teisme stebėjimas, kurio metu buvo gauti unikalūs duomenys apie tokių posėdžių tvarką, o taip pat apie advokatų ir prokurorų argumentų bei teismo sprendimų turinį posėdžiuose dėl suėmimo skyrimo ir pratęsimo.

⁵⁴ <http://www.prisonstudies.org/country/ireland-republic>, duomenis pateikė Tarptautinis kalėjimų tyrimų centras, 2015 m. birželio 18 d.

⁵⁵ <http://www.prisonstudies.org/country/netherlands>, duomenis pateikė Tarptautinis kalėjimų tyrimų centras, 2015 m. birželio 18 d.

(4) Išnagrinėtų bylų peržiūra, leidusi tyrėjams suprasti visą atvejo, kai taikomas suėmimas, eigą, o ne tik laikotarpį, kurio metu buvo stebimi posėdžiai.

(5) Struktūrizuoti interviu su teisėjais ir prokurorais, kurių metu buvo išgirsti jų siekiai ir sprendimų motyvai bylose dėl suėmimo. Be bendrų klausimų, sudariusių didžiąją pokalbių dalį, tyrėjai atskirose šalyse parengė ir jų šaliai būdingus klausimus, kurie rėmėsi ankstesnėmis išvadomis ir buvo skirti giliau ištirti vietines problemas.

2. Metodika Lietuvoje

Svarbu iš karto pabrėžti, kad tiek analizuotų bylų, tiek apklaustų praktikų skaičius buvo ribotas, tad nederėtų jo laikyti tiksliu sprendimų dėl suėmimo problemų masto Lietuvoje atspindžiu. Nepaisant to, iš surinktų duomenų galima susidaryti vaizdą apie tyrime aptariamų ir su suėmimu susijusių problemų paplitimą.

Tyrimo metu buvo apklausti 36 advokatai, vienas ar daugiau ŽTSI atstovų dalyvavo ir stebėjo 20 posėdžių dėl suėmimo skyrimo, buvo peržiūrėta 61 išnagrinėtos bylos medžiaga, paimti interviu iš 4 teisėjų ir 5 prokurorų. Iš 20 stebėtų suėmimo posėdžių, 19 svarstyta dėl suėmimo skyrimo pirmą kartą, viename – svarstytas suėmimo pratęsimas. 44-iose iš 61 išnagrinėtų bylų, kurios tyrimo metu buvo peržiūrėtos, po suėmimo skyrimo buvo svarstytas ir suėmimo pratęsimo klausimas. Šie duomenys taip pat buvo išanalizuoti.

Advokatai buvo apklausti naudojantis internetiniu klausimynu. Kvietimus dalyvauti apklausoje platino ŽTSI, Lietuvos advokatūra ir juridinių naujienų svetainės, jie taip pat buvo tiesiogiai siunčiami baudžiamosios teisės advokatams. Apklausa buvo anonimiška.

Visi stebėti posėdžiai dėl suėmimo vyko 2015 m. sausio-kovo mėnesiais Vilniaus miesto apylinkės teisme. Bylų medžiagos peržiūra buvo atlikta Kauno, Klaipėdos miesto ir Šiaulių apylinkės teismuose, taip pat Vilniaus apygardos teisme. Bylas peržiūrai iš 2011 – 2014 m. išspręstų bylų sąrašo atsitiktine tvarka parinko teismų administracija arba patys tyrėjai.

Interviu su 4 teisėjais buvo organizuojami susisiekus su teismų pirmininkais. Teismai savanoriškai interviu duoti norinčius teisėjus atrinko vidine tvarka. Panašiai buvo organizuojami ir interviu su prokurorais – buvo susisiekta su Generalinės prokuratūros viešųjų ryšių departamentu, o savo noru pasisiūliusius prokurorus vidaus tvarka atrinko regioninės prokuratūros.⁵⁶

Iš keturių pagrindinių tyrimo duomenų rinkimo metodų – advokatų apklausos, suėmimo posėdžių stebėjimo, išnagrinėtų bylų medžiagos peržiūros ir interviu su teisėjais bei prokurorais – sunkiausia praktiniu ir teisiniu požiūriu buvo vykdyti teismo posėdžių stebėjimą. Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodeksas numato, kad posėdžiai dėl suėmimo paprastai būna uždari,⁵⁷ tad ŽTSI teko susitarti su Vilniaus miesto apylinkės teismu ir Generaline prokuratūra dėl atskiro leidimo dalyvauti tyrimo tikslais.

⁵⁶ Siekiant išsaugoti pokalbiuose dalyvavusių teisėjų ir prokurorų anonimiškumą, konkrečių interviu organizuoti sutikusių teismų ir prokuratūrų neįvardijame.

⁵⁷ Lietuvos Respublikos Baudžiamojo proceso kodeksas, 9 straipsnio 2 dalis

Tačiau šis bendras susitarimas negarantavo galimybės dalyvauti visuose teisme vykusiuose posėdžiuose dėl suėmimo skyrimo: dėl leidimo ŽTSI atstovams dalyvauti konkrečiame posėdyje sprendavo pirmininkaujantis teisėjas, atsižvelgdamas įbyloje dalyvaujančių gynybos advokato ir prokuroro poziciją. Pasitaikė atvejų, kai teisėjas ar prokuroras neleido ŽTSI atstovams dalyvauti atskirame posėdyje, arba išvis atsisakė bendradarbiauti. Dažniausiai tai buvo motyvuojama nagrinėjamos medžiagos slaptumu ir tebevykstančiu ikiteisminiu tyrimu.

Taip pat buvo susidurta ir su tam tikrais techniniais iššūkiais bandant susipažinti su išnagrinėtomis bylomis. Nors teismo taisyklės ir numato reikalavimą tyrimų tikslams leisti susipažinti su teisme išnagrinėtų bylų medžiaga,⁵⁸ dėl teismo duomenų bazės struktūros buvo galima nustatyti tik atvejus, kai prašymas skirti suėmimą buvo patenkintas, tačiau ne atvejus, kai prašymas buvo atmestas. Todėl šioje ataskaitoje analizuojama tik tų bylų medžiaga, kuriuose teismas skyrė suėmimą; bylų, kurios prašymas skirti suėmimą buvo atmestas, ištirti nebuvo galimybių.

Reikėtų pažymėti, kad, nepaisant kai kurių aukščiau išvardintų sunkumų, teismai ir Generalinė prokuratūra su ŽTSI atstovais elgėsi atvirai ir paslaugiai, o tokio tyrimo poreikis buvo suprantamas ir jam išreikštas palaikymas.

⁵⁸ Susipažinimo su teisme išnagrinėtų bylų medžiaga taisyklės, http://www3.lrs.lt/pls/inter3/dokpaieska.showdoc_l?p_id=439220&p_tr2=2

IV. Kontekstas

I) Suėmimo skyrimo tvarka Lietuvoje

Baudžiamojo proceso kodekse (BPK) tiesiogiai nurodyta, kad suėmimas yra kraštutinė priemonė. Pagal BPK suėmimas „gali būti skiriamas tik tais atvejais, kai švelnesnėmis kardomosiomis priemonėmis negalima pasiekti [tų pačių] tikslų.“⁵⁹ Sulaikytas asmuo privalo per 48 valandas būti pristatytas teismui, kad būtų galima svarstyti suėmimo klausimą.⁶⁰ Pagal Lietuvos Respublikos Konstituciją, tai – absoliuti taisyklė.⁶¹

Tyrimo metu buvo taikoma toliau aprašyta sprendimo dėl suėmimo priėmimo tvarka. Ši tvarka buvo iš dalies pakeista jau surinkus visą tyrimo medžiagą; daugiau informacijos rasite šio skyriaus II dalyje „Suėmimo reforma“.

BPK numato švelnesnių, su laisvės atėmimu nesusijusių kardomųjų priemonių:⁶² namų areštą, įpareigojimą gyventi skyrium nuo nukentėjusiojo, užstatą, dokumentų paėmimą, įpareigojimą periodiškai registruotis policijos įstaigoje, rašytinį pasižadėjimą neišvykti, karinio dalinio, kuriame asmuo tarnauja, vadovybės stebėjimą (kareiviams) ir tėvų ar teisėtų globėjų priežiūra (nepilnamečiams). Nuo 2015 m. sausio 1 d. į šį sąrašą taip pat įtraukta intensyvi priežiūra.⁶³

Intensyvią priežiūrą, namų areštą ir įpareigojimą gyventi skyrium nuo nukentėjusiojo gali skirti tik teismas; įpareigojimą gyventi skyrium nuo nukentėjusiojo galima skirti tik tuo atveju, jei yra pagrįstai įtariama, kad įtariamasis gali neteisėtai daryti įtaką nukentėjusiajam arba toliau prieš jį ar su juo gyvenančius asmenis nusikalsti.⁶⁴

Visas kitas kardomąsias priemones gali skirti teismas arba prokuroras be teismo nutarties.⁶⁵ Skubiais atvejais kai kurias priemones – dokumentų paėmimą, įpareigojimą periodiškai registruotis policijos įstaigoje, rašytinį pasižadėjimą neišvykti, karinio dalinio, kuriame asmuo tarnauja, vadovybės stebėjimą (kareiviams) ir tėvų ar teisėtų globėjų priežiūrą (nepilnamečiams) – gali skirti ir tyrimą atliekantis pareigūnas.

BPK numato keturis pagrindus, kuriais remiantis galima skirti suėmimą:⁶⁶

- a) Pagrįstas įtarimas, kad asmuo bėgs ar slėpsis nuo ikiteisminio tyrimo pareigūnų, prokuroro ar teismo;
- b) Pagrįstas įtarimas, kad asmuo trukdys procesui bandydamas paveikti proceso dalyvius ar naikinti įrodymus;

⁵⁹ Baudžiamojo proceso kodeksas, 122 straipsnis, 7 dalis

⁶⁰ Baudžiamojo proceso kodeksas, 140 straipsnis, 4 dalis

⁶¹ Lietuvos Respublikos Konstitucija, 20 straipsnis

⁶² Baudžiamojo proceso kodeksas, 120, 121 straipsniai

⁶³ Ši priemonė plačiau aprašyta IV skyriaus „Kontekstas“ II dalyje „Suėmimo reforma“.

⁶⁴ Baudžiamojo proceso kodeksas, 121 straipsnis

⁶⁵ Baudžiamojo proceso kodeksas, 121 straipsnis

⁶⁶ Baudžiamojo proceso kodeksas, 122 straipsnis

c) Pagrįstas įtarimas, kad asmuo darys naujus nusikaltimus;

d) prašymas išduoti asmenį užsienio valstybei ar pagal Europos arešto orderį.

Prašyme skirti suėmimą ir nutartyje jį skirti gali būti nurodytas (ir, kaip buvo pastebėta tyrimo metu, dažniausiai yra nurodomas) daugiau nei vienas pagrindas. Be to, suėmimui keliamos tam tikros privalomos sąlygos:⁶⁷

I) Turi būti pakankamai duomenų, leidžiančių manyti, kad asmuo padarė nusikalstamą veiką;

II) Suėmimą galima skirti tik tuo atveju, jei švelnesnėmis alternatyvomis neįmanoma pasiekti to paties tikslo;

III) Už nusikalstamą veiką yra numatyta griežtesnė nei vienerių metų laisvės atėmimo bausmė.

Iš esmės klausimą, kreiptis į teismą dėl suėmimo ar taikyti alternatyvias kardomąsias priemones, sprendžia prokuroras. Ikiteisminio tyrimo metu prašyti skirti suėmimą gali tik prokuroras.⁶⁸ Gavęs prašymą teismas gali tik skirti arba atsisakyti skirti suėmimą – pats teismas savo iniciatyva negali skirti alternatyvių kardomųjų priemonių. Prokuroras taip pat privalo nedelsdamas panaikinti asmens suėmimą ar bet kokias kitas jam taikomas kardomąsias priemones, kai šios tampa nebereikalingos.⁶⁹

Jei asmuo nenori ar neišgali sau leisti pasisamdyti gynybos advokato posėdžiui dėl suėmimo, jam skiriamas valstybės finansuojamas advokatas, vadinamas Valstybės garantuojamos teisinės pagalbos advokatu. Gynybos advokato dalyvavimas posėdžiuose dėl suėmimo yra privalomas.⁷⁰

Įtariamajam ar jo gynėjui ikiteisminio tyrimo medžiaga nėra pateikiama – to gynyba privalo prašyti atskirai. BPK numato, kad įtariamasis arba jo gynėjas ikiteisminio tyrimo metu bet kuriuo momentu turi teisę susipažinti su bylos medžiaga,⁷¹ tačiau tai priklauso nuo už tyrimą atsakingo prokuroro sutikimo, kuris gali neleisti susipažinti su visa bylos medžiaga ar jos dalimi, jei „toks susipažinimas, prokuroro manymu, gali pakenkti ikiteisminio tyrimo sėkmei.“ Praktikoje gynybos advokatams paprastai leidžiama susipažinti su dalimi bylos medžiagos, tačiau pasitaiko ir taip, kad neleidžiama susipažinti su visa bylos medžiaga.⁷²

Taip pat verta pažymėti, kad pagal Baudžiamojo proceso kodekse nėra numatyta prokuroro pareiga prašant skirti suėmimą pateikti visus ikiteisminio tyrimo duomenis teisėjui, ir jis gali laisvai pasirinkti, kokie dokumentai pateikiami teismui kartu su prašymu skirti suėmimą.

⁶⁷ Baudžiamojo proceso kodeksas, 121 straipsnis, 2 dalis, ir 122 straipsnis

⁶⁸ Tačiau svarbu pabrėžti, kad ikiteisminiam tyrimui pasibaigus ir bylą perdavus teismui pastarasis pats savo nuožiūra sprendžia, ar reikia taikyti ar pratęsti suėmimą.

⁶⁹ Baudžiamojo proceso kodeksas, 139 straipsnis

⁷⁰ Baudžiamojo proceso kodeksas, 51 straipsnis

⁷¹ Baudžiamojo proceso kodeksas, 181 straipsnis

⁷² Daugiau informacijos rasite V skyriaus „Sprendimų dėl suėmimo priėmimo tvarka“ III dalyje „Galimybė susipažinti su bylos dokumentais“.

Suimtasis arba gynėjas per 20 dienų gali apskųsti teismo nutartį skirti ar pratęsti suėmimą apygardos teismui.⁷³ Gavęs skundą, apeliacinės instancijos teismas privalo jį išnagrinėti per 7 dienas.⁷⁴ Apeliacinės instancijos teismo sprendimas yra galutinis ir neskundžiamas. Kitų oficialių būdų reikalauti suėmimo panaikinimo nėra.

Suėmimas vienu metu gali būti skiriamas ne ilgesniam kaip 3 mėnesių laikotarpiui. Suėmimo terminui baigiantis, likus ne mažiau kaip 10 dienų, o jei suėmimas buvo skirtas mažiau nei mėnesiui – likus ne mažiau 5 dienos iki suėmimo termino pabaigos, prokuroras gali prašyti pratęsti suėmimą. Pratęsimas negali būti ilgesnis nei 3 mėnesiai. Taigi suėmimas yra *de facto* peržiūrimas bent kas 3 mėnesius.⁷⁵ Maksimalus suėmimo laikotarpis ikiteisminio tyrimo metu – 18 mėnesių suaugusiesiems ir 12 mėnesių nepilnamečiams.

Tačiau ikiteisminiam tyrimui pasibaigus ir bylą perdavus teismui, suėmimą buvo galima tęsti neribotai –ilgiausio leistino suėmimo laikotarpio nebuvo numatyta. Ši taisyklė buvo pakeista 2015 m. birželio 25 d.⁷⁶ Bylos nagrinėjimas pirmosios instancijos teisme, po to kai jam bylą perduoda prokuroras, vidutiniškai trunka apie 3 mėnesius.⁷⁷

II) Suėmimo reforma

2015 m. birželio 25 d. Seimas priėmė reikšmingas su suėmimu susijusias BPK pataisas.⁷⁸ Pakeitimais siekta paskatinti alternatyvių suėmimui kardomųjų priemonių taikymą, sumažinti skiriamo suėmimo trukmę, taip pat užtikrinti, kad gynybai būtų leista susipažinti su bent dalimi ikiteisminio tyrimo duomenų, kai prokuroras prašo asmens suėmimo.

Pagrindiniai suėmimo skyrimo nagrinėjimo tvarkos pokyčiai:

- 1) Teisėjams svarstant prokuroro prašymą dėl suėmimo ar jo pratęsimo, suteikta teisė ne tik skirti arba neskirti suėmimą, bet ir savo nuožiūra parinkti kitą, tinkamesnę kardomąją priemonę;
- 2) Teisėjams, skiriant suėmimą, tiesiogiai numatyta pareiga nutartyje nurodyti faktines aplinkybes ir argumentus, kuriais remiantis atsisakyta skirti švelnesnes kardomąsias priemones. Mūsų tyrimo rezultatai parodė, kad prieš šiuos pakeitimus praktikoje dažnai būdavo apsiribojama tiesiog formaliais pastebėjimais, jog švelnesnės kardomosios priemonės yra netinkamos, kaip aptariama toliau;
- 3) Ilgiausias leistinas suėmimo laikotarpis ikiteisminio tyrimo metu dėl nesunkių ar apysunkių nusikaltimų sumažintas nuo 18 iki 9 mėnesių, o nepilnamečiams – nuo 12 iki 6 mėnesių;

⁷³ Baudžiamojo proceso kodeksas, 130 straipsnis

⁷⁴ Baudžiamojo proceso kodeksas, 130 straipsnis

⁷⁵ Baudžiamojo proceso kodeksas, 127 straipsnis

⁷⁶ Daugiau informacijos apie pakeitimus rasite IV skyriaus „Kontekstas“ II dalyje „Suėmimo reforma“.

⁷⁷ Baudžiamųjų bylų nagrinėjimo pirmosios instancijos teisme 2014 m. statistika, Nacionalinė teismų administracija

<http://www.teismai.lt/data/public/uploads/2015/02/baudziamosios.xls>

⁷⁸ http://www3.lrs.lt/pls/inter3/dokpaieska.showdoc_l?p_id=1047560&p_tr2=2

4) Suėmimo laikotarpis viso baudžiamojo proceso metu negali viršyti dviejų treėdalių didžiausios laisvės atėmimo bausmės, kurą galima skirti už nagrinėjamą nusikaltimą;

5) Skundus dėl teismo nutarties skirti suėmimą ar jo neskyrimo nagrinės nebe vienas aukštesnio teismo teisėjas, o trijų teisėjų kolegija;

6) Prokuroras, prašydamas skirti suėmimą, visais atvejais gynybai privalės leisti susipažinti su iki-teisminio tyrimo duomenimis, kuriais grindžiamas toks prašymas. Šis reikalavimas bus taikomas prašant skirti ir kitas kardomąsias priemones, dėl kurių sprendžia teismas: intensyvią priežiūrą, namų areštą ir įpareigojimą gyventi skyrium nuo nukentėjusiojo.

Kadangi šie pakeitimai buvo priimti jau surinkus visus tyrimo duomenis, toliau pateiktoje ataskaitoje ir analizėje į juos nebuvo atsižvelgta.

2013 m. buvo priimtas BPK pakeitimas, numatantis naują kardomąją priemonę kaip alternatyvą suėmimui – intensyvią priežiūrą.⁷⁹ Iš esmės tai – įtariamojo priežiūra elektronine „apykoje“, visais kitais atžvilgiais labai panaši į namų areštą. Šis pakeitimas įsigaliojo 2015 m. sausio 1 d., tačiau priemonė šiuo metu nėra naudojama, kadangi trūksta pačios įrangos.⁸⁰

III) Svarbūs statistiniai rodikliai

Prokurorų prašymai skirti suėmimą Lietuvoje yra tenkinami ypač dažnai: iš viso tenkinama daugiau nei 95% prašymų skirti ar pratęsti suėmimą, kai tuo tarpu skundai dėl suėmimo yra tenkinami mažiau nei 10% visų atvejų. Lietuva ES išsiskiria, kaip valstybė su vienu didžiausių sėkmingų prašymų skirti suėmimą kiekiu.⁸¹

I lentelė – Kaip dažnai yra patenkinami prašymai skirti suėmimą ir skundai

⁸² Metai	Prašymai skirti suėmimą	Prašymas patenkintas	Patenkinta (procentais)	Skundai dėl suėmimo	Skundas patenkintas	Skundas patenkintas (procentais)
2014	4017	3838	95,54	1978	172	8,7
2013	4779	4556	95,33	2158	200	9,27
2012	5239	4981	95,07	2309	179	7,75
2011	5366	5120	95,42	2056	173	8,41
2010	4428	4263	96,27	1699	112	6,59

⁷⁹ http://www3.lrs.lt/pls/inter3/dokpaieska.showdoc_l?p_id=453253&p_tr2=2

⁸⁰ <http://www.policija.lt/index.php?id=31090>

⁸¹ Vengrijos Helsinkio komitetas, „Suėmimo reformos skatinimas CRE-BTS šalyse - gerosios praktikos įvedimas“, 2013 m., 14 psl.

http://www.hrmi.lt/uploaded/TYRIMAI/Pre-trial_detention_in_CEE-FSU_countries.pdf

⁸² Statistinius duomenis pagal 2014 m. vasario 7 d., 2013 m. birželio 3 d. ir 2012 m. birželio 6 d. prašymus suteikti viešą informaciją pateikė Nacionalinė teismų administracija. 2009 m. ir ankstesnių statistinių duomenų nėra.

Palyginus asmenų, kuriems taikomos kitos griežčiausios suėmimo alternatyvos, skaičių su suimtajų skaičiumi taip pat matyti, kad suėmimas yra taikomas pernelyg dažnai. BPK nurodo, kad suėmimas yra pati griežčiausia priemonė, kurią skirti galima tik tuo atveju, jei netinka švelnesnės alternatyvos. Taigi būtų galima pagrįstai tikėtis, kad suėmimo alternatyvos turėtų būti taikomos dažniau, nei pats suėmimas. Deja, praktikoje suėmimas yra skiriamas kur kas dažniau, nei artimiausios jo alternatyvos. Tačiau reikėtų pažymėti, kad vertinant bendrus skaičius suėmimas yra taikomas vis rečiau: nuo 2013 iki 2014 m. prašymų skirti suėmimą skaičius sumažėjo 16 procentų.

2 lentelė – Suėmimui artimiausių alternatyvių kardomųjų priemonių taikymas

⁸³ Metai	Suimti	Paleisti už užstatą	Namų arešte
2014	1642	162	34
2013	1734	139	37
2012	1869	127	44
2011	1792	118	39
2010	1920	120	37
2009	1797	124	64

2009-2013 m. statistiniais duomenimis, vidutiniškai suėmimas tęsdavosi 7-8 mėnesius.

3 lentelė – vidutinė suėmimo trukmė

⁸⁴ Metai	Vidutinė suėmimo trukmė
2013	8 mėnesiai
2012	7 mėnesiai ir 15 dienų
2011	7 mėnesiai ir 18 dienų
2010	7 mėnesiai ir 9 dienos
2009	7 mėnesiai ir 11 dienų

⁸³ Statistinius duomenis pateikė Informatikos ir ryšių departamentas prie Lietuvos Respublikos Vidaus reikalų ministerijos, su jais susipažinti galima: <http://www.ird.lt/statistines-ataskaitos/>

⁸⁴ Duomenis pagal 2014 m. liepos 11 d. prašymą suteikti viešą informaciją pateikė Kalėjimų departamentas. Į šiuos laikotarpius nėra įskaičiuotas laikas, kurį asmuo praleido policijos areštiniėje.

V. Sprendimų dėl suėmimo priėmimo tvarka

I) Dalyvavimas teismo posėdžiuose dėl suėmimo

Fizinis įtariamąjį buvimas teismo salėje – vienas pagrindinių elementų, leidžiančių įtariamąjį veiksmingai dalyvauti svarstant jo suėmimo klausimą, kadangi suteikiant galimybę įtariamąjį tiesiogiai gintis teismo posėdyje užtikrinama geriausia jo gynyba, o taip pat, kad bus įvertinta bylos faktų interpretacija, kurią pateikia įtariamasis. Europos Žmogaus Teisių Teismas (EŽTT) yra aiškiai nurodęs, kad klausimo dėl suėmimo nagrinėjimas privalo vadovautis rungimosi principu ir užtikrinti procesinį šalių lygiateisiškumą.⁸⁵ EŽTT taip yra ne kartą pabrėžęs, kad paprastai asmeniui turi būti suteikta teisė dalyvauti posėdyje, kurio metu yra svarstomas jo suėmimas.⁸⁶

Lietuvos baudžiamojo proceso kodeksas (BPK) numato reikalavimą užtikrinti įtariamąjį dalyvavimą pirmajame posėdyje, kuriame svarstomas suėmimo klausimas.⁸⁷ Tyrimo rezultatai parodė, kad šio reikalavimo laikomasi: visose analizuotose bylose įtariamųjų dalyvavimas pirmajame posėdyje buvo užtikrintas.

Tačiau įtariamąjį dalyvavimas posėdžiuose, kuriuose yra svarstomas suėmimo pratęsimo klausimas ar nagrinėjamas pateiktas skundas, nėra būtinas ir priklauso nuo teismo sprendimo.⁸⁸ Praktikoje tai reiškia, kad įtariamasis paprastai šiuose posėdžiuose nedalyvauja.⁸⁹ Beveik 70-yje procentų iš visų tyrime nagrinėtų bylų, įtariamieji nebuvo pakviesti į bent dalį posėdžių dėl suėmimo (pratęsimo ar skundo nagrinėjimo).⁹⁰

Kai kuriais atvejais toks suimto asmens nedalyvavimas gali prieštarauti aukščiau aptartiems EŽTT standartams. Nors EŽTT yra pripažinęs, kad būtinybei užtikrinti asmens dalyvavimą yra išimčių, Teismas taip pat pabrėžė, kad suimtojo dalyvavimą privaloma užtikrinti visais atvejais, kai yra vertinama jo asmenybė, tikimybė, kad jis pabėgs, bei jo polinkis dar kartą nusikalsti, taip pat kai suėmimas tęsiamas ilgą laikotarpį.⁹¹

Taigi siekiant maksimaliai laikytis Europos žmogaus teisių konvencijos standartų, reikėtų užtikrinti suimto asmens dalyvavimą visuose teismo posėdžiuose, kuriuose yra svarstomas jo suėmimas.

Reikalavimo per keturiasdešimt aštuonias valandas nuo įtariamąjį sulaikymo pristatyti jį teismui taip pat buvo laikomasi visose tyrime nagrinėtose bylose. Laiko tarpas, kuris praeina nuo sulaikymo iki pirmojo teismo posėdžio labai priklauso nuo konkrečių bylų aplinkybių. Tyrimo metu

⁸⁵ Korneykova prieš Ukrainą, paraiškos nr. 39884/05, 2012 m. sausio 19 d., 68 pastraipa.

⁸⁶ Lebedev prieš Rusiją, paraiškos nr. 4493/04, 2007 spalio 25 d., 113 pastraipa.

Korneykova prieš Ukrainą, paraiškos nr. 39884/05, 2012 m. sausio 19 d., 68 pastraipa.

⁸⁷ Baudžiamojo proceso kodeksas, 123 straipsnis

⁸⁸ Baudžiamojo proceso kodeksas, 127, 130 ir 131 straipsniai

⁸⁹ Reikia pažymėti, kad suimtojo dalyvavimas posėdyje būtinas, kai sprendžiamas ilgiau kaip šešis mėnesius trunkančio suėmimo termino pratęsimo klausimas. Praktikoje šio reikalavimo taip pat laikomasi.

⁹⁰ Išnagrinėtų bylų medžiagos analizės metu buvo nustatytos 47 bylos, kurias nagrinėjant vyko suėmimo peržiūrėjimo, t. y., suėmimo termino pratęsimo ir skundų nagrinėjimo, posėdžiai. 32 bylose įtariamasis nedalyvavo bent dalyje šių posėdžių.

⁹¹ Lebedev prieš Rusiją, paraiškos nr. 4493/04, 2007 spalio 25 d., 113 pastraipa.

nepavyko nustatyti jokių aiškių tendencijų. Galimas tik bendras pastebėjimas, kad daugumoje atvejų įtariamasis buvo pristatytas teismui praėjus bent dvidešimt keturioms valandoms.

Europos žmogaus teisių konvencija numato, kad asmuo, kuriam buvo pareikšti įtarimai, turi teisę į nemokamas vertėjo žodžių paslaugas; tai – teisės į teisingą bylos nagrinėjimą elementas, kurį garantuoja Konvencijos 6 straipsnis. Ši garantija galioja ir ikiteisminio proceso metu.⁹² Reikalavimą užtikrinti vertimo paslaugas, kai įtariamasis nesupranta lietuvių kalbos arba ja nekalba, numato ir Lietuvos BPK.⁹³

Tyrimo eigoje vertėjas buvo reikalingas tik keliose iš stebėtų bylų, ir visais šiais atvejais dalyvavo. Vertimo žodžių paslaugos buvo suteiktos dviem rusakalbiam ir vienam lenkiškai kalbančiam įtariamajam. Stebėtojai negalėjo įvertinti vertimo žodžių kokybės, tačiau posėdžių metu jokių nusiskundimų dėl vertimo žodžių paslaugų nebuvo.

Nors tyrimas neatskleidė problemų dėl vertimo žodžių suėmimo posėdžiuose, reikia pabrėžti, kad stebėtojai dalyvavo vos keliose bylose, kuriose buvo teikiamos vertimo paslaugos. Todėl iš rezultatų negalima spręsti apie bendrą vertimo paslaugų suėmimo posėdžiuose kokybę. Rekomenduotina šioje srityje atlikti tolesnius tyrimus, kadangi gynybos advokatai praeityje yra pateikę nusiskundimų dėl prastos vertimo žodžių paslaugų kokybės.⁹⁴

II) Teisinė pagalba

Teisinė pagalba teismo posėdžiuose dėl suėmimo, t. y., gynėjo (advokato) atstovavimas, yra itin svarbus veiksnys užtikrinant veiksmingą gynybą sprendžiant suėmimo klausimą. Posėdžiuose dėl suėmimo yra svarstomi teisės klausimai ir būtinos žinios apie suėmimo reglamentavimą, o įtariamasis paprastai neturi teisinių žinių, todėl advokato dalyvavimas gali lemti, ar pavyks ginčyti prokuroro prašymą skirti suėmimą.

Europos žmogaus teisių konvencija nenumato bendro reikalavimo valstybėms užtikrinti, kad asmuo būtų nemokamai atstovaujamas posėdžiuose dėl suėmimo.⁹⁵ Tačiau EŽTT yra nurodęs, kad tam tikromis ypatingomis aplinkybėmis, pavyzdžiui, esant užsienio jurisdikcijoje ir neturint teisinių žinių, bei tinkamo vertimo, teisinė pagalba gali būti būtina ginčijant suėmimo skyrimą.⁹⁶

Lietuva šioje srityje taiko aukštesnius standartus: gynėjas privalo dalyvauti visuose teismo posėdžiuose dėl suėmimo. Jei žmogus neišgali sau leisti privačiai nusisamdyti advokatą arba nenori to daryti, jam yra paskiriamas valstybės finansuojamas teisinės pagalbos advokatas.⁹⁷ Valstybės finansuojamos advokatų paslaugos Lietuvoje vadinamos „valstybės garantuojama teisine pagalba“ (VGTP).

⁹² Kamasinski prieš Austriją, paraiškos nr. 9783/82, 1989 gruodžio 19 d., 74 pastraipa.

⁹³ Baudžiamojo proceso kodeksas, 8 ir 44 straipsniai

⁹⁴ <https://www.hrmi.lt/en/new/974/>

⁹⁵ Lebedev prieš Rusiją, paraiškos nr. 4493/04, 2007 spalio 25 d., 84-85 pastraipos.

⁹⁶ Kyriacou Tsiakkourmas ir kiti prieš Turkiją, paraiškos nr. 13320/02, 2015 m. birželio 2 d., 209 pastraipa.

⁹⁷ Baudžiamojo proceso kodeksas, 51 straipsnis

VGTP advokatas gali būti paskirtas ir laikinai, kai asmens nusamdytas advokatas negali dalyvauti posėdyje dėl suėmimo skyrimo ar pratęsimo. Tai gali pakenkti įtariamąjį gynybai, kadangi į posėdį pakviečiamas su byla nesusipažinęs ir asmens tinkamo atstovavimo negalintis užtikrinti advokatas. Vienas iš tyrimo metu apklaustų advokatų nurodė, kad teise paskirti VGTP advokatą, kai nusamdytas gynėjas pats neturi galimybės dalyvauti posėdyje, kartais yra sąmoningai piktnaudžiaujama:

Citata: „Pasitaiko atveju, kai teismas nekviečia pagal sutartį ginančio advokato, o iškviečia valstybės garantuojamos teisinės pagalbos.“ Advokatas

VGTP advokatai sudaro didžiąją dalį šio tyrimo metu analizuotose bylose asmenis atstovavusių gynėjų – VGTP advokatas buvo paskirtas 93 procentais visų stebėtų ir tirtų atvejų. Tai kelia nerimą, kadangi posėdžių dėl suėmimo metu stebėta VGTP advokatų paslaugų kokybė buvo itin prasta.

Toliau pateikti pastebėjimai remiasi tik posėdžių dėl suėmimo stebėjimo metu surinktais duomenimis – išnagrinėtų bylų dokumentuose nebuvo pakankamai informacijos įvertinti VGTP advokatų paslaugų kokybę.

Netikėta buvo tai, kad pirmą kartą VGTP advokatas su klientu dažnai susitinka pačioje teismo salėje, likus vos keletui minučių iki posėdžio dėl suėmimo. Tokia situacija pasitaikė daugiau nei dviejuose trečdaliuose visų stebėtų posėdžių dėl suėmimo, kuriuose gynėjas buvo paskirtas valstybės. Prieš posėdžio pradžią advokatas keletą minučių skirdavo pokalbiumi su įtariamuoju – tuo iš esmės ir apsiribodavo gynbos advokato pasiruošimas posėdžiui.

Stebėta situacija: į teismo posėdį dėl suėmimo atvestas įtariamasis neturėjo gynėjo. Kadangi posėdyje privalo dalyvauti gynėjas, tai reikštų procesinį pažeidimą. Tačiau problemai paaiškėjus prokuroras paprasčiausiai į teismo salę pakvietė atsitiktinai koridorium pro šalįėjusį VGTP advokatą. Tai, kad advokatas apie bylą nieko nežinojo ir prieš tai nebuvo susitikęs su įtariamuoju nebuvo kliūtis pastarąjį atstovauti. Teismas skyrė suėmimą.

Beveik 90 procentų stebėtų posėdžių VGTP advokatai neprašė leisti jiems susipažinti su bylos medžiaga ar suteikti jiems daugiau laiko pasiruošti posėdžiui. Mažai tikėtina, jog tokie prašymai nebuvo teikiami dėl mažos jų patenkinimo tikimybės: vieninteliais dviem atvejais, kai VGTP advokatai paprašė susipažinti su bylos medžiaga, tai buvo leista be jokių prieštaravimų.

Bylos aplinkybių nežinojimas buvo akivaizdus ir iš VGTP advokatų pasisakymų posėdžių metu. Tyrimo metu pastebėta šių teisininkų tendencija remtis itin bendro pobūdžio argumentais. Kadangi posėdžių dėl suėmimo stebėjimo metu keletą VGTP advokatų teko stebėti daugiau nei

viename posėdyje, tapo akivaizdu, kad kai kurie iš jų yra linkę remtis šabloniškais argumentais, kartojamais kiekviename posėdyje dėl suėmimo. Tokius argumentus sudarė siūlymai skirti alternatyvas suėmimui nenurodant jokių konkrečių priemonių, taip pat bendri pareiškimai apie tai, kad suėmimas yra griežčiausia priemonė, tad jos nederėtų taikyti. Šie argumentai buvo beveik pažodžiui kartojami keliuose posėdžiuose, nebandant jų pritaikyti konkrečios bylos aplinkybėms.

Pastebėti dideli valstybės garantuojamos teisinės pagalbos paslaugų trūkumai yra nepriimtini ir gali būti vertinami, kaip trukdantys įtariamajam įgyvendinti savo teisę į gynybą bei teisingam bylos nagrinėjimui. Deja, šiuo metu nėra jokių VGTP paslaugų kokybės užtikrinimo mechanizmų. Todėl rekomenduotina įsteigti tinkamą VGTP advokatų paslaugų kokybę užtikrinti galinčią sistemą. Taip pat būtina papildomai iširti galimas prastos teisinės pagalbos paslaugų kokybės priežastis, tokias kaip prastas teisinės pagalbos finansavimas, VGTP advokatų motyvacijos stygius ir pan.

III) Galimybė susipažinti su ikiteisminio tyrimo duomenimis

Galimybė gynybai susipažinti su bylos medžiaga arba ikiteisminio tyrimo duomenimis gali būti esminis veiksnys ginčijant prokuroro prašymą skirti suėmimą – ypač jei prašymas daugiausiai remiasi ikiteisminio tyrimo medžiaga. Todėl siekiant garantuoti procesinį šalių lygiateisiškumą nagrinėjant suėmimo klausimą būtina užtikrinti gynybos teisę susipažinti su ikiteisminio tyrimo duomenimis. EŽTT tai pripažino ne vienoje byloje.⁹⁸

Reikalavimas užtikrinti gynybos teisę susipažinti su bylos medžiaga taip pat yra numatytas ir ES direktyvoje dėl teisės į informaciją baudžiamajame procese (toliau – direktyva dėl teisės į informaciją).⁹⁹ Direktyvos 7 str. reikalauja, kad gynybai būtų pateikti visi kompetentingų valdžios institucijų turimi suėmimo teisėtumui ginčyti reikalingi dokumentai – be jokių išimčių.

BPK numato, kad įtariamasis arba jo advokatas ikiteisminio tyrimo metu bet kuriuo momentu turi teisę susipažinti su bylos ikiteisminio tyrimo duomenimis.¹⁰⁰ Tačiau prokuroras turi teisę neleisti susipažinti su visa bylos medžiaga ar jos dalimi, jei „toks susipažinimas, prokuroro manymu, galėtų pakenkti ikiteisminio tyrimo sėkmei“. Tokia prokuroro teisė neleisti susipažinti su jokia bylos medžiaga buvo nesuderinama su prieš tai aprašytais direktyvos dėl teisės į informaciją reikalavimais. Prieš tai aprašyti 2015 m. birželio BPK pakeitimai šią tvarką iš dalies pakeitė.

Šio tyrimo metu atlikta advokatų apklausa parodė, kad daugumoje posėdžių dėl suėmimo advokatams yra leidžiama susipažinti su bylos medžiaga. Dauguma (70 proc.) apklaustų advokatų nurodė, kad jiems iš tiesų yra leidžiama susipažinti bent su dalimi ikiteisminio tyrimo duomenų.¹⁰¹ Tai patvirtina ir posėdžių stebėjimo rezultatai: su bylos medžiaga susipažinti gynybos advokatai prašė keturiuose posėdžiuose ir visais atvejais jų prašymai buvo patenkinti.

⁹⁸ Kehayov prieš Bulgariją, paraiškos nr. 41035/98, 2005 m. sausio 18 d., 84 pastraipa.

Nikolova prieš Bulgariją, paraiškos nr. 31195/96, 1999 m. kovo 25 d., 58 pastraipa.

⁹⁹ 2012 m. gegužės 22 d. Europos Parlamento ir Tarybos direktyva 2012/13/ES dėl teisės į informaciją baudžiamajame procese metu, 7 straipsnis

¹⁰⁰ Baudžiamajame proceso kodeksas, 181 straipsnis

¹⁰¹ 25 iš 36 klausimų užpildžiusių gynybos advokatų.

Stebėta situacija: pasibaigus posėdžiui dėl suėmimo ir valstybės garantuojamos teisinės pagalbos advokatui išėjus iš posėdžių salės, suirzęs teisėjas kreipėsi į ŽTSI stebėtoją ir išreiškė savo pasipiktinimą gynybos advokatu. Teisėjas paprašė stebėtoją atkreipti dėmesį į advokato nepasiruošimą, kuris buvo akivaizdus dėl nekonkrečių argumentų, mažai susijusių su bylos aplinkybėmis. Teisėjas taip pat pabrėžė, kad advokatas nepasivargino paprašyti leisti susipažinti su bylos medžiaga, nors teisėjas būtų mielai patenkinęs jo prašymą.

Stebėtai atvejais gynėjams buvo suteikta galimybė susipažinti su ikiteisminio tyrimo duomenimis, kuriuos prokuroras buvo pateikęs suėmimo klausimą sprendžiančiam teisėjui. Vienu atveju tokia galimybė buvo suteikta prieš prasidedant teismo posėdžiui, kai prokuroras leido gynybos advokatui perskaityti į teismą atsineštus bylos dokumentus, o kitais trimis stebėtais atvejais tokia galimybė buvo suteikta posėdžio pradžioje. Pastaraisiais atvejais gynėjas oficialiai paprašė teismo leisti jam susipažinti su bylos medžiaga. Advokatams buvo skiriama vidutiniškai apie 30 minučių perskaityti bylos medžiagą, bet, priklausomai nuo medžiagos kiekio, advokatai galėjo paprašyti suteikti daugiau laiko.

Tačiau apklausti advokatai išreiškė nuomonę, kad teisė susipažinti su bylos medžiaga visgi yra ribojama. Daugiau kaip pusė (53%) jų nurodė, kad jiems leidžiama susipažinti tik su dalimi ikiteisminio tyrimo duomenų, kuriuose nėra pakankamai informacijos suėmimo veiksmingam suėmimo ginčijimui, taigi dauguma apklaustų advokatų manė, kad praktikoje jiems neleidžiama susipažinti su pakankamu kiekiu ikiteisminio tyrimo duomenų.

Du apklausti advokatai taip pat teigė, kad kai kuriais atvejais suėmimo klausimą sprendžiančiam teisėjui prieš posėdį neoficialiai pateikiama daugiau ikiteisminio tyrimo duomenų, kai tuo tarpu gynybos advokatams leidžiama susipažinti tik su ta dalimi, kurioje nėra prokurorų surinktų įtariamajam palankių duomenų. Šie advokatai manė, kad dėl to, jog retai leidžiama susipažinti su visa bylos medžiaga, yra sudėtinga veiksmingai ginčyti suėmimą ir nukenčia proceso sąžiningumas.

Tyrimo rezultatai leidžia daryti prielaidą, kad pasitaiko atvejų, kai galimybė susipažinti su bylos medžiaga yra ribojama nepagrįstai, ir dėl to nukenčia suėmimo skyrimo klausimo nagrinėjimo teisingumas. Siekiant užtikrinti šalių procesinį lygiateisiškumą sprendžiant suėmimo skyrimo klausimą, gynybai turėtų būti leidžiama susipažinti su visa bylos medžiaga visais atvejais, kai tai nekeltų realaus pavojaus ikiteisminio tyrimo eigai, kaip numatyta direktyvoje dėl teisės į informaciją.

Iš dalies šią problemą išsprendžia 2015 m. birželį priimtos BPK pataisos dėl suėmimo: teikiant prašymą skirti suėmimą, prokuroras privalo visais atvejais leisti gynybos advokatui susipažinti su ikiteisminio tyrimo medžiaga, kuria yra pagrįstas šis prašymas.¹⁰²

¹⁰² Daugiau informacijos rasite IV skyriaus „Kontekstas“ II dalyje „Suėmimo reforma“.

Tačiau dabartines BPK nuostatas dėl galimybės susipažinti su ikiteisminio tyrimo duomenimis dar derėtų pakoreguoti: vien tik prokuroro nuomonės, kaip dabar numato BPK, kad leidimas susipažinti su visa bylos medžiaga „gali pakenkti ikiteisminio tyrimo sėkmei“, neturėtų pakakti neleisti susipažinti su bylos medžiaga. BPK turėtų numatyti reikalavimą su bylos medžiaga susipažinti nenorinčiam leisti prokurorui visais atvejais pateikti argumentus, pagrindžiančius būtinybę neleisti susipažinti su visais ikiteisminio tyrimo duomenimis.

IV) Gynybos ir prokuroro argumentų vertinimas

Vienas iš proceso šalių lygiateisiškumo elementų, kurį EŽTT yra pripažinęs esminiu suėmimo skyrimo procedūros principu, yra lygios vertės suteikimas prokuroro ir gynybos argumentams.¹⁰³

Tačiau apklausti advokatai beveik vieningai (daugiau nei 90 proc. apklaustųjų) manė, kad gynybos ir prokurorų argumentai nėra vertinami vienodai, ir kad pastarieji turi kur kas didesnę įtaką teisme. Didelė dalis apklaustų advokatų (56 proc.) komentavo, kad į gynybos argumentus retai kada atsižvelgiama, jie retai nurodomi nutartyje dėl suėmimo skyrimo, kai tuo tarpu prokurorų argumentai, kartais net pažodžiui, perkeliama kaip pagrindai suėmimo skyrimui.

Citata: „Viename teismo posėdyje dėl suėmimo, nors buvo išsakyta begalė argumentų dėl ko suėmimas negalėtų būti skiriamas, tačiau teismas, išeidamas priimti nutartį, nurodė, kad ją skelbs už dešimties minučių. Taigi per tokį laiką net surašyti nutarties galimybės nėra, todėl nei į vieną mano pateiktą argumentą net nesivarginta atsakyti.“
Advokatas

Dauguma interviu apklaustų prokurorų ir teisėjų manė kitaip. Visi teisėjai pabrėžė, kad jie vienodai vertina abiejų šalių argumentus ir pirmiausia vertina, ar argumentai yra grindžiami bylos medžiagoje pateikta informacija. Dauguma (keturi iš penkių) interviu apklaustų prokurorų buvo panašios nuomonės: jų manymu, abiejų pusių argumentai buvo vertinami sąžiningai. Bendra prokurorų nuomonė buvo, kad proceso metu yra laikomasi rungimosi principo. Visgi vienas prokuroras išreiškė nuomonę, kad tam tikrais atvejais prokuroras yra palankesnėje pozicijoje.

Citata: „Kas liečia suėmimą, tai stipresnė pusė iš praktikos yra prokuroras, jis jau yra išigilinęs, žino tą medžiagą, be abejo, advokatams prieš suėmimą mes suteikiame galimybę susipažinti, jeigu jie to pageidauja. Bet dažniausiai stipresnė pusė yra prokuroras, jis turi daugiau savo argumentų, jie yra labiau pagrįsti nei gynybos.“
Prokuroras

Išnagrinėtų bylų peržiūros rezultatai rodo, kad prokurorų argumentai yra vertinami palankiau: tik

¹⁰³ Korneykova prieš Ukrainą, paraiškos nr. 39884/05, 2012 m. sausio 19 d., 68 pastraipa.

15-oje proc. visų peržiūrėtų nutarčių dėl suėmimo buvo išsamiai išdėstyti gynybos argumentai, kai tuo tarpu prokurorų argumentai buvo pateikti daugiau nei 70-yje procentų tokių nutarčių.

Kadangi šalių procesinis lygiateisiškumas yra vienas esminių elementų teisingam suėmimo skyrimo klausimo nagrinėjimui, palankesnę prokurorų argumentų nei gynybos argumentų vertinimą reikia suprasti kaip įtariamojo teisių pažeidimą. Todėl nagrinėjant suėmimo skyrimo klausimą turi būti labiau stengiamasi užtikrinti lygias sąlygas prokurorams ir gynybai.

V) Proceso sparta

Iš Europos žmogaus teisių konvencijos 5 straipsnio kyla bendras reikalavimas užtikrinti, kad baudžiamasis procesas, kuriame dalyvauja suimtas asmuo, būtų vykdomas su ypatingu kruopštumu ir skuba, kaip kad išaiškinta EŽTT praktikoje.¹⁰⁴

BPK nėra atskirų nuostatų dėl su suėmimu susijusių terminų nustatymo ikiteisminio tyrimo pareiškėjams. Kita vertus, BPK yra nurodyta, kad teismas negali pratęsti suėmimo, jei per paskutinius du suėmimo mėnesius jokie ikiteisminio tyrimo veiksmai nevyko ir prokuroras nenurodė jokių objektyvių priežasčių, dėl kurių tai nebuvo daroma.¹⁰⁵

Dauguma apklausoje dalyvavusių advokatų negalvojo, kad suėmimo taikymas lemia veiksmingesnę ar greitesnę tyrimą. Tik 20 procentų advokatų išreiškė nuomonę, kad suėmimas iš tiesų padeda pagreitinti procesą. Keletas apklaustų advokatų taip pat pastebėjo, kad tyrimas suintensyvėja tik artėjant prie teismo nustatyto suėmimo termino pabaigos, tuo siekiant parodyti, kad ikiteisminis tyrimas buvo vykdomas prieš pateikiant prašymą pratęsti suėmimą.

Citata: „Vienintelis efektyvumas, kad ikiteisminis tyrimas paprastai pabaigiamas per maksimalų suėmimui ikiteisminiame tyrime skirtą laiką – 18 mėnesių; paprastai būtent tiek ir trunka ikiteisminis tyrimas.“ Advokatas

Apklausoje dalyvavę advokatai nebuvo vienos nuomonės apie tai, ar tokia sistema praktikoje reiškia terminų nustatymą ikiteisminiam tyrimui. Dauguma (du trečdaliai) apklaustų advokatų manė, kad teismai nenustato tokio pobūdžio terminų. Kita vertus, trečdalis laikėsi nuomonės, kad praktikoje tokie terminai yra taikomi. Vykdamas suėmimo posėdžių stebėjimą bei analizuojant išnagrinėtų bylų medžiagą nebuvo užfiksuota atvejų, kai teismas nustato tokius su tyrimu susijusius terminus.

Siekiant užtikrinti iš Europos žmogaus teisių konvencijos kylančių reikalavimų įgyvendinimą, rekomenduotina BPK tvirčiau numatyti pareigą procesą vykdyti rūpestingai ir greitai bei užtikrinti, kad tai būtų būtina sąlyga siekiant suėmimo pratęsimo po pirminio termino.

VI) Įrodymai suėmimo posėdžiuose

EŽTT ne vienoje byloje yra nurodęs, kad argumentai už ir prieš suimto asmens paleidimą negali

¹⁰⁴ Stogmuller prieš Austriją, paraiškos nr. 1602/62, 1969 m. lapkričio 10 d., 5 pastraipa („As to the law“ dalis).

¹⁰⁵ Baudžiamojo proceso kodeksas, 127 straipsnio 7 dalis

būti bendri ir abstraktūs.¹⁰⁶ Tačiau stebėtuose suėmimo posėdžiuose ir bylose, kurių medžiaga buvo peržiūrėta, atvejai, kai prokurorai teismui pateikdavo konkrečiai suėmimo būtinybei pagrįsti surinktą medžiagą, buvo sąlyginai reti – tik apie 30 procentų analizuotų bylų.

Tyrime užfiksuotais atvejais teismui pateiktą medžiagą sudarė telefonų pokalbių įrašų išklotinės, liudytojų parodymai apie įtariamojo planus pabėgti ir parodymai apie įtariamojo grasinimus aukoms, taip pat įrodymai, kad įtariamasis jau anksčiau buvo slapstęsis nuo ikiteisminio tyrimo.

Tačiau daugumoje tyrimo metu stebėtų bylų prokuroras teisėjui teikdavo bendro pobūdžio ikiteisminio tyrimo duomenis, o visos prielaidos ir išvados buvo daromos remiantis šia informacija. Gynėjai taip pat retai kada patys pateikdavo konkrečius įrodymus skirtus suėmimui ginčyti, ir daugiausia rėmėsi bendro pobūdžio argumentais. Gynybos advokatai konkrečius įrodymus suėmimo būtinybei paneigti pateikė tik mažiau nei 10 proc. visų tyrimo metu analizuotų bylų.¹⁰⁷

Didelę dalį ikiteisminio tyrimo duomenų, kuriuos prokuroras teikia teismui, sudaro informacija apie įtariamąjį iš įvairių valstybės registru: užimtumo ir socialinės apsaugos informacija, informacija apie sutuoktinius ir išlaikytinius, informacija iš valstybės gyventojų registro dėl asmens išsilavinimo ir gyvenamosios vietos, informacija apie teistumą ir pan.¹⁰⁸

Dauguma interviu apklaustų prokurorų manė, kad ši informacija jiems pakankama pasiruošti posėdžiui dėl suėmimo skyrimo. Tačiau, anot vieno iš apklaustų prokurorų, tai, ar kuriam nors prašymui skirti suėmimą užtenka medžiagos, labai priklauso nuo paties prokuroro susidomėjo byla, t. y., ar prokuroras pats aktyviai siekia surinkti įrodymus, ar paprasčiausiai pasitenkina tyrimą vykdžiusių policininkų pateikta bendra ikiteisminio tyrimo informacija. Dėl tokio skirtingo požiūrio pasitaiko ir prašymų skirti suėmimą, kuriuose yra nurodyti tik labai paviršutiniški įrodymai.

Citata: „Didžiojoje daly bylų, jeigu prokuroras būtų neaktyvus, aš manyčiau, kad galbūt nepakanka tų duomenų [prašymui skirti suėmimą].“ Prokuroras

Tyrimo rezultatai parodė, kad tiek teismai, tiek pačios šalys yra linkę remtis vien tik bendrais bylos duomenimis, gautais iš valstybinių registru – pavyzdžiui, ar įtariamasis šiuo metu dirba, yra sudaręs santuoką, studijuoja, turi pastovią gyvenamąją vietą. Argumentai tuomet formuojami remiantis vien tik šia informacija, užuot ieškojus informacijos, kuri tiesiogiai pagrįstų ar paneigtų būtinybę asmenį suimti.

¹⁰⁶ Smirnova prieš Rusiją, paraiškos nr. 46133/99 ir 48183/99, 2003 m. liepos 24 d., 63 pastraipa.

¹⁰⁷ Tokie įrodymai buvo liudytojų parodymai ir šeimos finansinių išpareigojimų dokumentai, rodantys, kad suimtojo pabėgimo tikimybė yra maža.

¹⁰⁸ Remiantis duomenimis, kuriuos ŽTSI tyrėjai surinko išnagrinėtų bylų peržiūros metu ir ką interviu metu nurodė prokurorai ir teisėjai.

Svarbu pažymėti, kad, remiantis EŽTT jurisprudencija, sprendžiant asmens suėmimo klausimą būtina įtikinamai įrodyti egzistuojant konkrečius faktus, kurie nusvertų pagarbos asmens laisvei taisyklę.¹⁰⁹ Vadinasi, norint laikytis EŽTT praktikoje numatytų standartų, asmens suėmimo klausimą nagrinėjantys teismai turėtų taikyti griežtesnį įrodymų pakankamumo standartą, t. y., reikalauti įrodymų, konkrečiai pagrindžiančių egzistuojant asmens pabėgimo, trukdymo iki teisminiam tyrimui ar pakartotinio nusikaltimo riziką, o ne remtis vien argumentais pagal bendrą informaciją apie įtariamojo gyvenimo būdą.

¹⁰⁹ Ilijkov prieš Bulgariją, paraiškos nr. 33977/96, 2001 m. liepos 26 d., 84 pastraipa.

VI. Sprendimų dėl suėmimo turinys

Prokurorų prašymai skirti suėmimą tenkinami itin dažnai: teismas suėmimą skyrė kiekviename iš 20-ies tyrimo metu stebėtų posėdžių. Tai atitinka viešai prieinamus statistinius duomenimis, pagal kuriuos tenkinama daugiau nei 95 proc. tokių prokurorų prašymų.¹¹⁰

Tyrimo metu vykdyta išnagrinėtų bylų peržiūra nesuteikė daugiau informacijos apie tai, kaip dažnai tenkinami prokurorų prašymai skirti suėmimą, kadangi ją atliekant buvo tiriamos tik bylos, kuriose suėmimas buvo skirtas.¹¹¹

Remiantis Europos Žmogaus Teisių Teismo (EŽTT) praktika, kiekviename sprendime skirti suėmimą teismas privalo įtikinamai parodyti egzistuojant pagrindą asmenį kalinti bet kokiam laikotarpiui – nesvarbu, koks jis bebūtų trumpas. Tam reikia išnagrinėti „visus būtinybę [suimti asmenį] įrodančius ar paneigiančius faktus“, pateikiant šiuos argumentus teismo nutartyje dėl suėmimo.¹¹²

Šiame kontekste svarbu atidžiau pažvelgti į nutarčių dėl suėmimo turinį ir išanalizuoti teismų pateikiamus suėmimo skyrimo motyvus, kad būtų galima įvertinti, kaip jie atitinka EŽTT nustatytus žmogaus teisių standartus.

I) Įtarimai, dėl kurių yra skiriamas suėmimas

Dauguma apklaustų teisėjų ir prokurorų nurodė, kad nutartis skirti suėmimą greičiausiai bus priimta, kai kaltinimai yra pateikti dėl smurto ar su narkotikais susijusių nusikaltimų. Apklaustos metu dauguma prokurorų taip pat pabrėžė, kad asmens suėmimo dažnai prašoma su sukčiavimu susijusiose bylose, ypač tai atvejais, asmuo yra kaltinamas padaręs kelis nusikaltimus.

Interviu apklausti praktikai nebuvo vieningos nuomonės dėl to, ar paties nusikaltimo sunkumas gali būti lemiamas veiksnys sprendžiant suėmimo skyrimo klausimą. Nors taip manė daugelis apklaustų teisėjų ir prokurorų, vienas prokuroras išsakė priešingą nuomonę.

Citata: „Pati nusikaltimo charakteristika, mechanizmas gali turėti įtakos [ar skiriamas suėmimas], bet ne nusikaltimo sunkumas. Pas mane yra tikrai ne vienas nusikaltimas, kur žmogus yra padaręs sunkų nusikaltimą, bet apie suėmimą tokių net minčių nėra, [...] nors nusikaltimas tikrai sunkus ir gresia realios baismės.“ Prokuroras

Reiktų pažymėti, kad suėmimo skyrimas nurodant tariamo nusikaltimo sunkumą kaip vienintelę priežastį prieštarauja EŽTT nustatytiems principams: suėmimo skyrimo negalima pagrįsti vien tik galimos baismės griežtumu.¹¹³

¹¹⁰ Žr. 1 lentelę.

¹¹¹ Žr. III skyrių „Metodika“.

¹¹² Buzadžij prieš Moldoviją, paraiškos nr. 23755/07, 2014 m. gruodžio 16 d., 30-31 pastraipos.

¹¹³ Cabala prieš Lenkiją, paraiškos nr. 23042/02, 2006 m. rugpjūčio 8 d., 31 pastraipa.

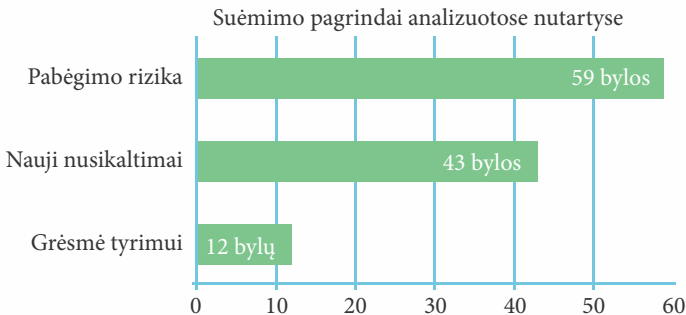
II) Sprendimų dėl suėmimo motyvai

Baudžiamojo proceso kodeksas numato tris pagrindinius teisinius suėmimo skyrimo pagrindus: rizika, kad asmuo bėgs ar slėpsis nuo ikiteisminio tyrimo, naujų nusikaltimų tikimybė arba rizika, jog asmuo trukdys ikiteisminiam tyrimui, t. y., naikins įrodymus, sieks paveikti kitus įtariamuosius ar liudytojus. Ketvirtasis galimas pagrindas – prašymas asmenį išduoti užsienio valstybei ar pagal Europos arešto orderį – nebuvo užfiksuotas nei vienoje tyrimo metu analizuotoje byloje, tad jis nebus aptariamas.

Interviu apklausti prokurorai ir teisėjai kaip dažniausią suėmimo skyrimo priežastį nurodė riziką, kad asmuo bėgs ar slėpsis. Tai patvirtina ir tyrimo metu stebėti ir analizuoti sprendimai dėl suėmimo: bėgimo rizika aiškiai pirmavo tarp nurodomų suėmimo priežasčių; nemažoje nutarčių dėl suėmimo dalyje taip pat buvo nurodoma ir tikimybė, kad asmuo darys naujus nusikaltimus. Tyrimas parodė, kad trukdymas ikiteisminiam tyrimui kaip priežastis skirti suėmimą buvo nurodomas gerokai rečiau.

Daugeliu atvejų suėmimo skyrimas buvo motyvuojamas daugiau ne vienu pagrindu. Suėmimo pagrindų taikymo 73-ose stebėtose ar peržiūretose bylose palyginimas pateikiamas 1-oje diagramoje.

1 diagrama¹¹⁴

Tyrimo metu šios nutartys buvo analizuojamos siekiant nustatyti, kaip gerai jose pagrįstas poreikis skirti suėmimą. EŽTT savo praktikoje yra aiškiai nurodęs, kad nutartyse dėl suėmimo išdėstyti argumentai negali būti „bendri ir abstraktūs“.¹¹⁵ Dėl šios priežasties buvo vertinama, ar nutartyse nurodyti motyvai dėl suėmimo taikymo buvo aiškūs ir pritaikyti konkrečioms bylos aplinkybėms, ar priešingai – formalūs ir abstraktūs.

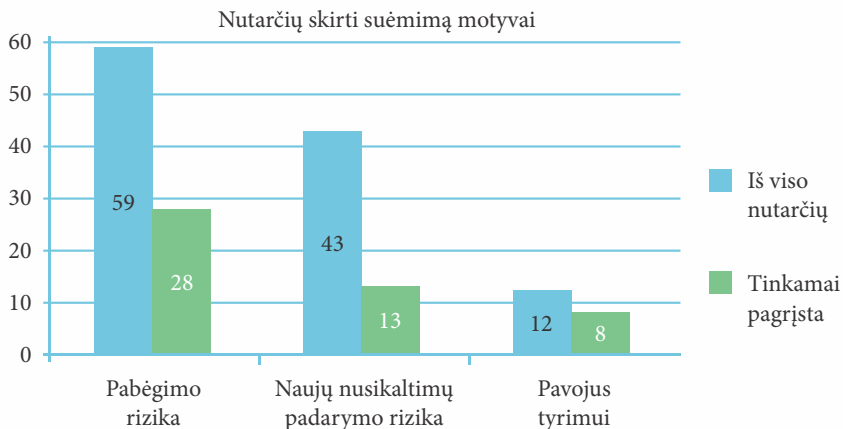
Įdomu tai, kad, trukdymas ikiteisminiam tyrimui, rečiausiai taikomas suėmimo pagrindas, šio tyrimo duomenimis taip pat yra ir aiškiausiai motyvuojamas bei labiausiai pritaikomas kon-

¹¹⁴ Skaiciuota 73-ose tyrimo metu stebėtose ar peržiūretose nutartyse skirti suėmimą. Neįtrauktos 8 nutartys skirti suėmimą, kadangi tyrėjai neturėjo galimybės susipažinti su jų motyvais. Svarbu atkreipti dėmesį, kad teismas nutartyje skirti suėmimą gali nurodyti daugiau nei vieną pagrindą.

¹¹⁵ Smirnova prieš Rusiją, paraiškos nr. 46133/99 ir 48183/99, 2003 m. liepos 24 d., 63 pastraipa.

krečios bylos aplinkybėms. Situacija su kitais suėmimo pagrindais yra priešinga: asmens pabėgimo rizika, vertinant pagal prieš tai nurodytus kriterijus, buvo tinkamai motyvuota mažiau nei pusėje visų apžvelgtų nutarčių; naujų nusikaltimų padarymo rizika motyvuota dar prasčiau, kaip matyti 2-oje diagramoje, tinkamas pagrindimas buvo pateiktas mažiau nei trečdalyje visų nutarčių, kuriose pasitelktas šis pagrindas.

2 diagrama

Taip pat įdomu, kad naujų nusikaltimų padarymo tikimybė, kaip suėmimo priežastis, dažniausiai nurodoma vagysčių ar su narkotikais susijusių nusikaltimų bylose. Apie 80 proc. nutarčių skirti suėmimą tokiose bylose buvo motyvuotos poreikiu pažaboti naujų nusikaltimų padarymo riziką. Šiose nutartyse paprastai būdavo pateikiamas šabloniškas argumentas – kad nagrinėjama nusikalstama veikla greičiausiai tapo pagrindiniu įtariamojo pajamų šaltiniu ir jo nesuėmus bus toliau vykdoma, nepateikiant jokių kitų konkrečių įrodymų, galinčių patvirtinti tokios rizikos egzistavimą. Tokia teismo motyvacija prieštarauja EŽTT suformuotiems sprendimų dėl suėmimo standartams, tiesiogiai numatantiems, kad suėmimo negalima skirti remiantis „bendrais ir abstrakčiais“ argumentais, kaip buvo aptarta prieš tai.

Advokatai neretai išreiškia nuogąstavimų dėl neteisingo suėmimo pagrindų taikymo. Beveik 90 proc. apklaustų advokatų manė, kad teisėjai retai arba niekada sąžiningai neįvertina įtariamojo suėmimo pagrindų buvimo.

Daugiau kaip 80 proc. tyrime apklaustų advokatų taip pat manė, kad jiems patiems praktikoje teko susidurti su neteisėtais suėmimo pagrindais ar priežastimis. Dažniausi iš jų – suėmimo skyrimas dėl galimos ilgos laisvės atėmimo bausmės, nepagrįsto ankstesnio asmens teistumo sureikšminimo ar pasidavimo žiniasklaidos spaudimui. Ypatingai pabrėžta neteisėta suėmimo priežastis buvo suėmimo pasitelkimas kaip priemonės daryti įtariamajam spaudimą. Trečdalis visų apklaustų gynybos advokatų nurodė, kad kai kuriais atvejais prašymai skirti suėmimą ar jo skyrimas iš tiesų yra

pagrįsti noru priversti įtariamąjį duoti parodymus ir galimai prisipažinti padarius nusikaltimą. Svarbu pabrėžti, kad tai nebuvo apklausoje pateikiamas klausimas, apklausti advokatai tai pabrėžė savarankiškai ir individualiai.

Citata: „Pagrindinis neoficialus suėmimo tikslas yra būtent spaudimas duoti prokurorui reikiamus parodymus tyrime. 9 atvejuose iš 10 prokuroras siūlo tartis dėl suėmimo neskyrimo, jei bus duoti jam reikiami parodymai ar prisipažinta.“ Advokatas

Citata: „Tyrėjai dažnai naudoja suėmimą kaip spaudimą išgauti prisipažinimą.“ Advokatas

Citata: „Didžioji dalis sprendimų suimti asmenį – tai tik vertimas ginamojo duoti parodymus ir prisipažinti. Tyrimą vykdančys pareigūnai sulaikytiesiems tai sako į akis.“ Advokatas

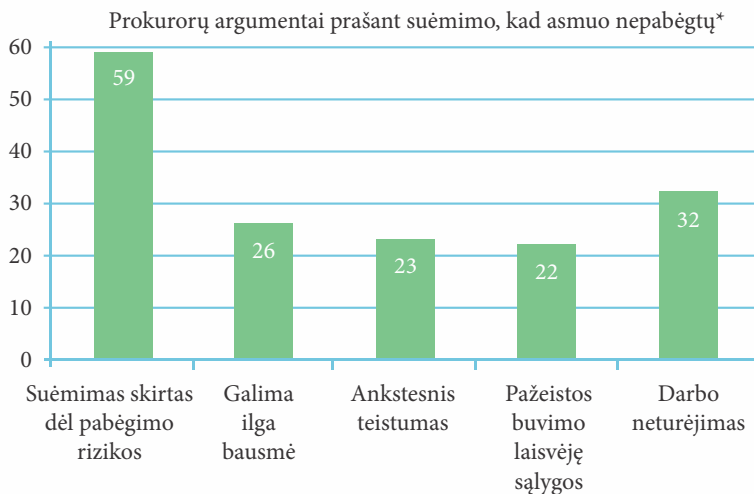
III) Įtariamųjų savybių vertinimas

Pusė interviu apklaustų teisėjų teigė, jog jie neturi išankstinių nuostatų dėl įtariamųjų savybių, dėl kurių būtų skirtinas suėmimas, ir kad kiekvieną situaciją jie vertina individualiai. Tačiau visi apklausti teisėjai interviu eigoje visgi nurodė tam tikras savybes, kurios buvo vertinamos neigiamai ir dėl kurių suėmimas skiriamas dažniau. Tarp jų buvo: darbo neturėjimas, vertinamas kaip rodantis socialinių ryšių nebuvimą ir padidinantis tikimybę, kad įtariamasis bėgs, taip pat ankstesnis teistumas ir priklausomybė nuo narkotikų, kurie taip pat leidžia daryti prielaidą, kad reikalingas suėmimas.

Dauguma interviu apklaustų prokurorų nurodė, kad jie visų pirmą atkreipia dėmesį į įtariamojo socialinius ryšius arba į jų nebuvimą ir – tais atvejais, kai yra manoma, jog įtariamasis gali pabėgti – į ryšius užsienyje, t. y., ar asmuo turi giminaičių, draugų ar verslo partnerių užsienyje, kadangi manoma, jog tai lemia didesnę tikimybę, jog asmuo bėgs. Visi apklausti prokurorai kaip svarbų veiksnį taip pat nurodė ir ankstesnį asmens teistumą.

Tai iš dalies atspindi ir pastebėjimai šio tyrimo metu. Suėmimo posėdžių stebėjimo ir išnagrinėtų bylų peržiūrėjimo rezultatai leidžia daryti išvadą, kad priimant sprendimą, jog yra didelė asmens pabėgimo tikimybė, gana dažnai vadovaujamas ydingomis prielaidomis. Siekiant teismui įrodyti suėmimo būtinybę, prokurorai ją grindžia įtariamojo teistumu ar galima ilgą laisvės atėmimo bausmę taip pat dažnai, kaip ir konkrečiais įrodymais, jog įtariamasis pažeidė buvimo laisvėje sąlygas arba bandė pabėgti nuo ikiteisminio tyrimo. Tuo tarpu argumentas, kad įtariamasis neturi darbo ir todėl egzistuoja rizika, jog jis bėgs ar slėpsis, pasitelkiamas netgi dažniau, kaip nurodyta 3 diagramoje.

3 diagrama¹¹⁶

* Skiriant suėmimą gali būti, ir dažnai yra, nurodoma daugiau nei viena priežastis.

Tokia situacija kelia problemų vertinant iš atitikties EŽTT standartams perspektyvos. EŽTT savo praktikoje nurodo, kad ilgalaikio laisvės atėmimo bausmės tikimybė pati savaime neleidžia daryti išvados, jog suėmimas yra būtinas.¹¹⁷ Europos žmogaus teisių konvencijos pažeidimą gali lemti ir pernelyg didelis tokių veiksnių, kaip darbo ar šeimos neturėjimas, sureikšminimas skiriant suėmimą. EŽTT yra nurodęs, kad vien tik šių aplinkybių egzistavimas nesudaro pakankamo pagrinddo asmens suėmimui.¹¹⁸

Žinoma, šie argumentai nėra tarpusavyje nesuderinami ir kartais yra pateikiami kartu su kitomis suėmimo priežastimis. Tačiau, kaip matyti 3-oje diagramoje, jie yra dažniausiai pasitaikantys tarp teismui nurodomų priežasčių. Turint tai omenyje, pernelyg didelis ilgo laisvės atėmimo bausmės galimybės ir ankstesnio teistumo sureikšminimas yra abejotinas pagrindas konstatuoti bėgimo grėsmę, ir atitinkamai gali pažeisti įtariamąjo teises.

IV) EŽTT standartų išmanymas

Šiame kontekste svarbu pažymėti, kad pusė interviu apklaustų teisėjų ir dauguma apklaustų prokurorų nurodė, jog jie gauna sąlyginai nedaug mokymų apie EŽTT nustatytus suėmimo taikymo standartus. Daugumoje atvejų EŽTT praktikos išmanymas visiškai priklauso nuo atskirų teisėjų ir prokurorų gebėjimo ir noro savarankiškai ieškoti ir šviestis šiais klausimais. Nuomonės klausimu,

¹¹⁶ Skaičiuota stebėtuose suėmimo posėdžiuose ir išnagrinėtų bylų medžiagos peržiūros metu analizuotose bylose.

¹¹⁷ Tomasi prieš Prancūziją, parašikos nr. 12850/87, 1992 m. rugpjūčio 27 d., 86-89 pastraipos.

¹¹⁸ Sulaoja prieš Estiją, parašikos nr. 55939/00, 2005 vasario 15 d., 64 pastraipa.

ar tai apskritai reikia daryti, aiškiai išsiskyrė: apie pusė interviu apklaustų teisėjų ir prokurorų aktyviai domėjosi EŽTT praktika ir teigė, kad patys siekia apie ją sužinoti, kai tuo tarpu kiti apklaustieji neįtardė tam didelio poreikio, ir laikėsi nuomonės, kad šiuo klausimu pakanka nacionalinių teisės aktų ir teismų praktikos.

Citata: „Žmogaus teisių teismų jurisprudencija, tai yra tikrai [mokymuose] pateikiama kažkiek siauriau. Bet, aišku, tai kiekvienu atveju, kuomet išgirstama, tai ir duoda naudos, [...] tačiau viskam pačiam domėtis, tai tiesiog tokių galimybių kaip ir nėra. Aišku, geriausia, kai yra kažkas pateikta, apibendrinta, apžvalgos, išvados, kažkokie nustatyti atvejai, kurie iš tiesų pažeidžia žmogaus teises ir atkreiptinas į ką turi būti dėmesys – tai va, tokie dalykai – trumpi, aiškūs, lakoniški ir tai jie tikrai reikalingi.“ Prokuroras

Šio tyrimo rezultatai parodo, kad sprendžiant suėmimo klausimą linkstama remtis ydingais argumentais, kartais – akivaizdžiai prieštaraujant Europos žmogaus teisių konvencijai. Ypatingą nerimą kelia įtarimai dėl suėmimo naudojimo kaip priemonės priversti įtariamuosius duoti parodymus, kadangi tai grubiai pažeidžia gynybos teises ir nacionalinius įstatymus. Šiuo klausimu būtina atlikti tolesnius tyrimus.

Atsižvelgiant į šias aplinkybes, egzistuoja aiškus poreikis vykdyti suėmimo skyrimo klausimą sprendžiančių teisėjų bei prokurorų mokymus apie Europos Žmogaus Teisių Teismo praktiką suėmimo klausimais, taip pat periodiškai šias žinias atnaujinti. Taip pat turėtų būti parengta aiški EŽTT suėmimui taikomų standartų santrauka, kuria praktikai galėtų vadovautis teikdami prašymus skirti suėmimą bei spręsdami dėl jo skyrimo.

VII. Suėmimo alternatyvos

Suėmimas stipriai apriboja asmens laisvę, ir sukelia daugybę neigiamų padarinių suimtajam, tokių kaip darbo netekimas, fizinės ir psichinės sveikatos pablogėjimas, šeimos santykių sunkumai ir pan. Dėl to alternatyvioms, mažiau ribojančioms kardomosioms priemonėms visada turėtų būti teikiam pirmenybė.

Europos žmogaus teisių konvencija numato, kad suėmimo skyrimo ar jo pratęsimo asmeniui klausimą sprendžiantys nacionaliniai teismai privalo apsvarstyti alternatyvias priemones, galinčias užtikrinti asmens dalyvavimą teisme.¹¹⁹ Panašus reikalavimas yra numatytas ir Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodekse (BPK) – suėmimą galima skirti tik tais atvejais, kai švelnesnėmis kardomosiomis priemonėmis negalima pasiekti tų pačių rezultatų.¹²⁰

Šio tyrimo duomenų rinkimo laikotarpiu prokuroro prašymą skirti suėmimą svarstantys teisėjai galėjo tik skirti arba atsisakyti skirti suėmimą – galimybė vietoj suėmimo skirti alternatyvią kardomąją priemonę nebuvo numatyta.¹²¹ Svarbu pažymėti, kad tai buvo pakeista 2015 m. birželį priimtomis BPK pataisomis, kurios leidžią prokurorų prašymus skirti suėmimą svarstantiems teisėjams pritaikyti alternatyvias kardomasias priemones.¹²²

Daugumą alternatyvių priemonių prokuroras gali skirti pats.¹²³ Tačiau viena būtinų suėmimo sąlygų yra švelnesnių priemonių netinkamumas: teisėjas visada privalo įvertinti, ar pakaktų ir šių alternatyvų, ir nutartyje skirti suėmimą nurodyti priežastis, kodėl tokios priemonės yra netinkamos.¹²⁴

Atitinkamai, stebėtų posėdžių dėl suėmimo metu advokatai dažnai teigdavo, kad švelnesnės priemonės, kaip užstatas, namų areštas ar dokumentų paėmimas, leistų pasiekti tuos pačius tikslus, kaip ir suėmimas. Tačiau labai dažnai tai būdavo tik šabloniški argumentai, nepateikiant jokių juos pagrindžiančių įrodymų, o teisėjai daugiau šio klausimo neplėtodavo. Tyrimo metu nebuvo užfiksuota, kad teismo salėje vyktų platesnė ir išsamesnė diskusija dėl suėmimo alternatyvų tinkamumo ar netinkamumo.

Diskusijų apie suėmimo alternatyvų taikymą buvo pasigesta ir daugelyje tyrimo metu peržiūrėtų nutarčių skirti suėmimą. Reikalavimas pateikti argumentus dėl kitų kardomųjų priemonių netinkamumo praktikoje dažniausiai traktuojamas kaip formalumas. Dažnai apsiribojama nekonkrečiu, vieno sakinio paaiškinimu, pavyzdžiui, kad „kitos kardomosios priemonės nėra tinkamos, nes įtariamasis gali bėgti arba slėptis nuo ikiteisminio tyrimo“. Neretai pasitaikydavo ir nutarčių skirti suėmimą, kuriose apskritai nebuvo užsimenama apie galimybes taikyti suėmimo alternatyvas.

Daugiau nei 90 proc. apklaustų advokatų manė, kad teisėjai retai rimtai svarsto suėmimo alternatyvų skyrimą, beveik 80 proc. apklaustų advokatų taip pat manė, kad teisėjai nepasitiki šiomis

¹¹⁹ Jablonski prieš Lenkiją, paraiškos nr. 33492/96, 2000 m. gruodžio 21 d., 83 pastraipa.

¹²⁰ Baudžiamojo proceso kodeksas, 122 straipsnis, 7 dalis

¹²¹ Baudžiamojo proceso kodeksas, 123 straipsnis, 4 dalis

¹²² Daugiau informacijos rasite IV skyriaus „Kontekstas“ II dalyje „Suėmimo reforma“.

¹²³ Plačiau – IV skyriaus „Kontekstas“ I dalyje „Suėmimo skyrimo tvarka“.

¹²⁴ Baudžiamojo proceso kodeksas, 125 straipsnio 2 dalis

priemonėmis. Beveik trečdalis apklaustų advokatų (10 iš 36) pakomentavo, kad suėmimo posėdžiuose teisėjai gynėjų siūlymus skirti švelnesnes suėmimo alternatyvas vertina tik formaliai arba apskritai ignoruoja.

Citata: „Labai dažnai tai vertinama formaliai, kaip neprocesinis veiksmas, nes kitas kardomąsias priemones skiria prokuroras. Tik kelis kartus per visą mano darbo praktiką teismas įsiklausė į tokius argumentus ir nutartyje nurodė prokurorui kokios kitos kardamosios priemonės būtų pakankamos ir rekomenduotinos.“ Gynybos advokatas

Dauguma apklaustų advokatų (daugiau nei 90 proc.) manė, kad visumoje suėmimo alternatyvos taikomos stipriai per retai, ir ypatingai atkreipė dėmesį į užstatą, kaip priemonę, kurią derėtų skirti dažniau. Pusė apklaustų advokatų savarankiškai įvardijo užstatą, kaip nepakankamai dažnai taikomą priemonę. Keletas šių advokatų pažymėjo, kad, jų nuomone, užstato suteikiamos finansinės garantijos yra pakankamos įtariamąjui pabėgimo rizikai atsverti.

Citata: „Kartais asmeniui reikšmingas turto (užstato) netekimas labiau baugina nei kelis mėnesius pabūti suimtam.“ Advokatas

Visi interviu apklausti prokurorai teigė, kad jie suėmimo alternatyvas vertina teigiamai ir kai tik įmanoma stengiasi jas taikyti. Tačiau dauguma jų pabrėžė, kad šiomis priemonėmis negalima pasitikėti visais atvejais ir kad, jų nuomone, tokios priemonės ne visada tinkamos užkirsti kelią įtariamąjo pabėgimui, baudžiamojo proceso trukdymui ar naujų nusikaltimų padarymui.

Du apklausti prokurorai ypač pabrėžė, kad namų areštas nėra veiksminga priemonė, kadangi įtariamasis gali naudotis informacinėmis technologijomis, kad susisiektų su kitais įtariamaisiais ar liudytojais ir galimai juos paveiktų, tokiu būdu keldamas pavojų ikiteisminiam tyrimui. Taip pat teismas nutartimi skirti namų areštą paprastai leidžia asmeniui bent pusei paros išeiti iš namų darbo, švietimo ar kitais tikslais. Apklaustieji prokurorai manė, kad tuo laiko tarpu įtariamasis yra per menkai prižiūrimas, ir dėl to gali pabėgti ar trukdyti tyrimui.

Citata: „Namų areštas [leidžia susirašinėti] kitom priemonėm. Net ne elektroninis paštas, „Skype“-ai, visos kitos internetinės, „Whatsapp“-ai, „Viber“-iai ir taip toliau. [...] Tačiau jeigu mes duodame galimybę jam prieiti prie tinklų, jis daro tą patį nusikaltimą ir veikia savo bendrininkus elektroninėm priemonėm, nes nusikaltimas taip yra daromas. Jis daro būtent būnant izoliuotam, nors namų areštas yra labai griežta fizinė ribojamoji priemonė. Bet tas neveikia, niekaip neveikia, n kartų bandyta, dešimtis kartų bandyta tai daryti.“ Prokuroras

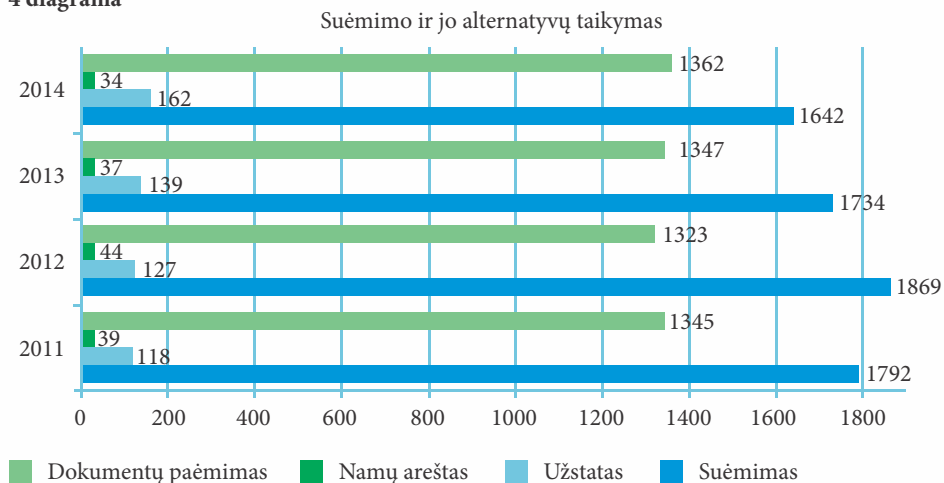
Kita vertus, dauguma apklaustų prokurorų piniginių užstatą efektyvesne priemone, kadangi šios priemonės nustatomos finansinius apribojimus vertino kaip pakankamus atsverti rizikoms, susijusioms su įtariamojo paleidimu į laisvę.

Citata: „Jeigu, sakykime, jis sugeba sumokėti pakankamo dydžio užstatą, tai čia pakankamai veiksminga priemonė. Arba jisai pats, arba už jį giminaičiai, artimieji. [...] Jeigu pripažįsta savo kaltę, jeigu turi galimybę sumokėti užstatą, tai pakankamai pririša tas užstatas.“ Prokuroras

Viešai prieinami statistiniai duomenys, kaip matyti 4 diagramoje, taip pat rodo, kad švelnesnės kardamosios priemonės yra taikomos per retai. Kardomos priemonės, įtariamajam nustatančios griežčiausius apribojimus – užstatas, namų areštas ir dokumentų paėmimas – pasirinktos palyginimui, kaip artimiausios suėmimo alternatyvos.¹²⁵

Kadangi BPK tiesiogiai įvardija suėmimą kaip kraštutinę priemonę, šioms alternatyvioms priemonėms turėtų būti teikiama pirmenybė. Vadinasi, pagrįstai galima tikėtis, kad jos bus taikomos dažniau nei suėmimas. Deja, statistiniai duomenys apie šių priemonių taikymą rodo, kad pirmenybė dažniausiai visgi teikiama suėmimui.

4 diagrama¹²⁶

¹²⁵ Įpareigojimas gyventi skyrium nuo nukentėjusiojo nebuvo įtrauktas į palyginimą, kadangi ši priemonė gali taikoma tik esant specifinėms aplinkybėms – įtariamajam gyvenant su nukentėjusiuoju.

¹²⁶ Statistinius duomenis pateikė Informatikos ir ryšių departamentas prie Lietuvos Respublikos Vidaus reikalų ministerijos, su jais susipažinti galima: <http://www.ird.lt/statistines-ataskaitos/>

Įdomu, kad nors piniginis užstatas ir yra taikomas sąlyginai retai, jo taikymo atvejų pastebimai daugėja, kai tuo tarpu namų areštas tebėra itin retai taikoma priemonė. Nepasitikėjimo namų areštu iš dalies paaiškina interviu apklaustų prokurorų išvardintos priežastys, t. y., ši kardomoji priemonė palieka suimtajam sąlyginai didelę veiksmų laisvę ir suteikia galimybes tik ribotai asmens priežiūrai. 2015 m. pradžioje į BPK buvo įtraukta nauja kardomoji priemonė – intensyvi priežiūra – kuria bandoma išspręsti kai kurias iš minėtų problemų.

Intensyvi priežiūra iš esmės tapati namų areštui, tačiau įtariamajam prie kojos dar tvirtinama elektroninė apyrankė, leidžianti elektroninį įtariamojo stebėjimą. Deja, ši priemonė tyrimo metu dar nebuvo nė karto panaudota, kadangi valstybė dar nebuvo išsigijusi šiai priemonei taikyti būtinų elektroninių apyrankių.¹²⁷ Nepaisant to, kai kurie interviu apklausti teisėjai ir prokurorai šią priemonę vertina optimistiškai, ir išreiškė pasitikėjimą ja bei viltį, kad ji padės sumažinti suimtųjų kiekius.

Tyrimo išvados ir turimi statistiniai duomenys rodo, kad prokurorai ir teisėjai nepasitiki suėmimo alternatyvomis. Kai kuriais atvejais galimybė taikyti alternatyvias kardomasias priemones yra svarstoma tik formaliai ir neskiriant jai pakankamai dėmesio, o tai prieštarauja Europos Žmogaus Teisių Teismo numatytiems standartams.

Tiek posėdžiuose, kuriuose yra svarstomas suėmimo klausimas, tiek teismo nutartyse skirti suėmimą būtina išsamiau aptarti alternatyvių kardomųjų priemonių tinkamumą. Ši problema iš dalies sprendžiama 2015 m. birželį priimtomis BPK pataisomis, kurios numatė aiškų reikalavimą nutartyse dėl suėmimo nurodyti, kokios faktinės aplinkybės ir argumentai įtikino teismą, kad švelnesnės kardamosios priemonės nėra tinkamos.

Taip pat būtina dažniau taikyti užstatą ir pagaliau sudaryti galimybes intensyvios priežiūros taikymui, kuri, praktikų nuomone, yra patikimesnė kardomoji priemonė už namų areštą ir gali padėti sumažinti suėmimo atvejų skaičių.

¹²⁷ Žr. IV skyriaus „Kontekstas“, II dalį „Suėmimo reforma“.

VIII. Suėmimo peržiūrėjimas

Suėmimo peržiūrėjimo procesas turi esminę svarbą užtikrinant, kad ilgai tęsiamas suėmimas būtų teisėtas ir įvertinti, ar egzistuoja pakankami pagrindai toliau tęsti asmens laisvės suvaržymą. Pagal Europos žmogaus teisių konvenciją, suimtieji turi teisę reikalauti, kad teismas peržiūrėtų jų suėmimą, kaip kad yra išaiškinęs Europos Žmogaus Teisių Teismas (EŽTT).¹²⁸

Baudžiamojo proceso kodeksas (BPK) numato, kad suėmimą vienu metu galima skirti iki 3 mėnesių laikotarpiui. Suėmimo terminui pasibaigus prokuroras gali prašyti asmens suėmimą pratęsti iki 3 mėnesių laikotarpiui.¹²⁹ Tokia tvarka lemia, kad suėmimas yra *de facto* peržiūrimas bent kartą per 3 mėnesius. Suimtas įtariamasis ar jo gynėjas negali inicijuoti papildomų suėmimo peržiūrų, tačiau jie gali apskųsti nutartį skirti ar pratęsti suėmimą. Deja, tyrimo metu buvo išanalizuota nedaug tokių skundų ir jų rezultatų, todėl jie nėra aptariami šioje tyrimo dalyje.

BPK nenustato reikalavimo pateikti naujų ar papildomų įrodymų, kai prašoma pratęsti suėmimą. Tačiau teisėjas ikiteisminio tyrimo metu negali pratęsti suėmimo, jei per paskutinius du suėmimo mėnesius jokie ikiteisminio tyrimo veiksmai nevyko ir prokuroras nenurodė jokių objektyvių priežasčių, dėl kurių tai nebuvo daroma.¹³⁰ BPK nenumato jokių kitų konkrečių reikalavimų, kurių reiktų laikytis svarstant suėmimo pratęsimą klausimą.

I) Suėmimo trukmė

Tyrimo metu peržiūrėtose bylose suėmimas vidutiniškai trukdavo šešis mėnesius. Tai iš esmės sutampa su turimais statistiniais duomenimis iš valstybės institucijų, pagal kuriuos vidutinė suėmimo trukmė yra 7-8 mėn.¹³¹ Skirtumą, bent iš dalies, galima paaiškinti tuo, kad dauguma tyrimo metu peržiūrėtų bylų buvo pateiktos apylinkės teismų. Apylinkės teismai nagrinėja ir saugo tik bylas, kurios yra susijusios su lengvesniais nusikaltimais, baudžiamais trumpesnėmis laisvės atėmimo bausmėmis.¹³² Dauguma bylų dėl sunkių nusikaltimų, už kuriuos gresia ilgesnė nei šešių metų laisvės atėmimo bausmė, yra nagrinėjami ir saugomi apygardos teismų.¹³³

Daugiau nei 80 proc. tyrimo metu apklaustų advokatų manė, kad yra bendrų priežasčių, lemiančių ilgalaikį suėmimą. Dažniausiai nurodoma priežastis dėl ilgalaikio suėmimo – įtarimai padarius sunkius nusikaltimus; daugiau nei 20 proc. visų apklaustų advokatų nurodė, kad tai yra viena iš dažniausių ilgalaikio suėmimo priežasčių. Tai sutampa su kitomis šio tyrimo išvadomis. Išnagrinėtų bylų peržiūros metu analizuotose bylose daugiau nei pusė (53 proc.) ilgesnio nei 6 mėn. suėmimo atvejų buvo bylose dėl sunkių ar labai sunkių nusikaltimų.

Nors nėra pagrindo teigti, kad apie šešis mėnesius trunkantis suėmimas vien dėl savo trukmės prieštarauja Europos žmogaus teisių konvencijai, šiame kontekste verta prisiminti, kad suėmimo

¹²⁸ Rakevich prieš Rusiją, paraiškos nr. 58973/00, 2003 m. spalio 28 d., 43 pastraipa.

¹²⁹ Baudžiamojo proceso kodeksas, 127 straipsnis 1 dalis

¹³⁰ Baudžiamojo proceso kodeksas, 127 straipsnis 7 dalis

¹³¹ Žr. IV skyrių „Kontekstas“, 3 lentelė.

¹³² Kauno, Klaipėdos ir Šiaulių apylinkės teismas pateikė 56 bylų medžiagą, o Vilniaus apygardos teismas – 5 bylų medžiagą.

¹³³ Baudžiamojo proceso kodeksas, 225 straipsnis.

tešimas remiantis vien tik tariamai padaryto nusikaltimo sunkumu prieštarauja EŽTT nustatytiems standartams.¹³⁴

II) Sprendimų priėmimas peržiūrint suėmimą

Norint, kad suėmimo peržiūros metu iš tiesų būtų įvertintas tolesnio suėmimo teisėtumas, procesas privalo atitikti tam tikrus kriterijus. Be kitų standartų, EŽTT taip pat yra nustatęs, kad teisminės suėmimo peržiūros metu turi būti užtikrintas šalių procesinis lygiateisiškumas,¹³⁵ kad peržiūrą atliekantis teismas privalo vadovautis paleidimo į laisvę prezumpcija¹³⁶ ir kad tolesnis suėmimas yra pagrįstas tik tuo atveju, jei yra konkrečių požymių, kad to reikalauja tikras viešasis interesas, kuris atsvertų asmens laisvės gerbimo taisyklę.¹³⁷ Galiausiai sprendimuose pratęsti suėmimą būtina pakankamai motyvuoti pratęsimą būtinybę, o ne paprasčiausiai atkartoti tai, kas buvo sakyta ankstesnėse nutartyse.¹³⁸

Dauguma apklaustų advokatų nemanė, kad dabartinė sistema užtikrina pakankamą poreikio pratęsti suėmimą patikrinimą: daugiau nei 80 proc. apklaustų advokatų manė, kad teisėjai tinkamai neįvertina visų posėdžiams dėl suėmimo pratęsimo reikšmingų veiksnių, o beveik 90 proc. manė, kad peržiūrėjimai vyksta per retai, kad būtų galima tinkamai įvertinti besikeičiančias įtariamą ar bylos aplinkybes.

Šeši apklausti advokatai pakomentavo, kad kartais toks suėmimo klausimo peržiūros posėdis tėra formalumas, kurio pabaigoje yra priimama pagal šabloną surašyta nutartis pratęsti suėmimą, nepateikiant jokios gilesnės bylos aplinkybių analizės. Jie nurodė, kad nutartys pratęsti suėmimą dažnai grindžiamos bendra išvada, kad „suėmimo pagrindai neišnyko“, jose nepateikiama jokia papildoma analizė ir paprastai beveik pažodžiui atkartoja arba tiesiog nukopijuoja ankstesnes nutartis.

Citata: „Suėmimą paskyrus paprastai vėliau tęsiant suėmimą nutartys toliau tik kopijuojamos – tai akivaizdu iš formuluočių ir besikartojančių vienodų klaidų.“
Advokatas

Pusė tyrime interviu apklaustų teisėjų pabrėžė, kad sprendžiant suėmimo pratęsimo klausimą jiems svarbiausia nustatyti, ar neišnyko pagrindai, dėl kurių buvo skirtas suėmimas. Kiti du apklausti teisėjai pastebėjo, kad jiems pirmiausia rūpi sužinoti ar yra vykdomi ikiteisminio tyrimo veiksmai, galintys pateisinti būtinybę laikyti asmenį suimtą, ir ar toliau yra renkami įrodymai prieš įtariamąjį.

¹³⁴ Cabala prieš Lenkiją, paraiškos nr. 23042/02, 2006 m. rugpjūčio 8 d., 31 pastraipa.

¹³⁵ Reinprecht prieš Austriją, paraiškos nr. 67175/01, 2005 m. lapkričio 15 d., 31 pastraipa.

¹³⁶ Michalko prieš Slovakiją, paraiškos nr. 35377/05, 2010 m. gruodžio 21 d., 145 pastraipa.

¹³⁷ McKay prieš Jungtinę Karalystę, paraiškos nr. 543/03, 2006 m. spalio 3 d., 42 pastraipa.

¹³⁸ Yağci ir Sargin prieš Turkiją, paraiškos nr. 16419/90 ir 16426/90, 1995 m. birželio 8 d., 52-55 pastraipos.

Citata: „Viena iš aplinkybių, į ką [...] tikrai žiūriu, netgi ir esant kitiems suėmimo pagrindams, ar vis tik tais tų duomenų daugėja, ta prasme, ar jie stiprėja, būtent pagrindžiančių tą tokią prielaidą [...], kad jis galimai padarė tą nusikalstamą veiklą, kuria yra įtariamas.“ Teisėjas

Išnagrinėtų bylų peržiūros metu iš tiesų pavyko užfiksuoti kai kurias advokatų nurodytų problemų. Beveik visose (93 proc.) bylose, kuriose buvo prašoma pratęsti asmens suėmimą, prokuroro prašymas buvo patenkintas. Retai pasitaikydavo atvejų, kai prokuroras ar gynybos advokatas pateikdavo naujų įrodymų, parodančių ar paneigiančių būtinybę pratęsti suėmimą – taip nutiko tik apie 15 proc. peržiūrėtų bylų.

Tyrimas atskleidė nerimą keliantį teismų polinkį nutartyse pratęsti suėmimą remtis labai bendro pobūdžio argumentais. 40 proc. visų tirtų nutarčių pratęsti suėmimą, teismas rėmėsi bendra išvada, kad „suėmimo pagrindai neišnyko“, kartais nutartį papildant ankstesnių sprendimų argumentais. Išsamios suėmimo pratęsimo priežastys buvo nurodytos tik ketvirtadalyje analizuotų bylų.

Toks pagrindimas kai kuriais atvejais gali sudaryti prielaidas suėmimą tęsti neribotą laikotarpį: jei rizika, kad įtariamasis bėgs, buvo nustatyta remiantis pastarojo socialinių ryšių trūkumu – darbo, pastovios gyvenamosios vietos, sutuoktinio ar išlaikytinių neturėjimu – vargu, ar šios aplinkybės išnyks, kol žmogus yra suimtas.

Šios išvados apie suėmimo peržiūrėjimo procesą kelia susirūpinimą, kad daugeliu atvejų suėmimo pratęsimo posėdžiai tėra tik formalumas, o ne priemonė veiksmingai įvertinti tolesnio asmens suėmimo poreikį. Tokiais atvejais juos galima laikyti neatitinkančiais EŽTT numatyto reikalavimo nurodyti konkrečius suėmimo būtinumo požymius, kurie atsvertų asmens laisvės gerbimo taisyklę.

Citata: „[Nutartyje pratęsti suėmimą] teigiama, kad suėmimo pagrindai neišnyko. Mane tais atvejais ima juokas, nes tie pagrindai neišnyks tol, kol egzistuos tuos pagrindus nustatanti norma... Kita vertus, prokuroras, paleisdamas suimtąjį parodytų, kad laikė suimtą nepagrįstai.“ Advokatas

Suėmimą peržiūrintys teismai turėtų reikalauti įrodymų, tiesiogiai rodančių poreikį pratęsti suėmimą, o savo sprendimus pratęsti suėmimą grįsti aiškiais ir konkrečiais argumentais, pritaikytais nagrinėjamos bylos aplinkybėmis. Bendros pobūdžio išvada, kad „suėmimo pagrindai neišnyko“, neturėtų būti laikoma pakankama suėmimo pratęsimo priežastimi.

IX. Baudžiamųjų bylų, kuriose taikytas suėmimas, baigtis

Išnagrinėtų bylų peržiūros metu buvo renkama informacija apie pačios bylos baigtį, siekiant išsiaiškinti, ar kaltinamasis buvo pripažintas kaltu, ir jei buvo nuteistas, ar jam buvo skirta laisvės atėmimo bausmė. Tai svarbu, nes suėmimas gali turėti ilgalaikių neigiamų pasekmių asmens gyvenimui net ir tuo atveju, jei jis buvo pripažintas nekaltu.

Atitinkamai, suėmimo skyrimas tais atvejais, kai laisvės atėmimo bausmė yra mažai ar visai nėra tikėtina, gali būti neproporcingas, kadangi suėmimo sąlygos prilygsta įkalinimui. Kita vertus, atvejai, kai kaltinamasis visą bausmę atlieka suėmime, dar prieš teismui paskelbiant galutinį nuosprendį, ir tuomet teismui priėmus sprendimą yra iš karto paleidžiamas į laisvę, taip pat kelia problemų – tokiais atvejais asmuo yra nubaudžiamas dar prieš pripažįstant jį kaltu. Tokius nuosprendžius priimant nuolat taip pat kiltų įtarimas, kad teisėjai atsisako skirti švelnesnę, ir galbūt labiau tinkamą, bausmę, siekdami užkirsti kelią galimiems reikalavimams atlyginti neteisėtą suėmimu padarytą žalą.

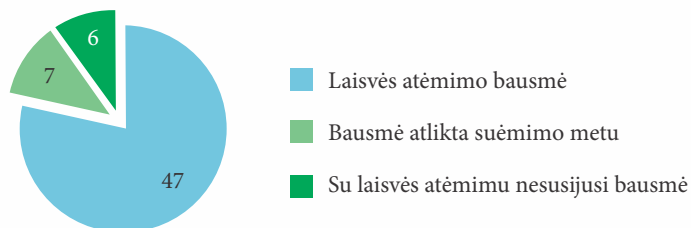
Vienas interviu apklaustų prokurorų pabrėžė, kad svarstant, ar reiktų prašyti teismo skirti suėmimą, vienas iš pagrindinių veiksnių yra tikimybė, kad asmeniui bus skirta reali¹³⁹ laisvės atėmimo bausmė. Iš tiesų, šio tyrimo rezultatai rodo, kad atvejai, kai suimtas išteisinamas ar pritaikius suėmimą vėliau ikiteisminis tyrimas nutraukiamas, yra gana reti. Išnagrinėtų bylų peržiūros metu nebuvo nustatytas nei vienas toks atvejis. Tačiau tokių atvejų pasitaiko. Du tyrimo metu apklausti advokatai pateikė pavyzdžių, kai ikiteisminis tyrimas buvo nutrauktas suėjus senaties terminui arba kai suimtas buvo išteisintas byloje, kurioje suėmimas buvo skirtas dėl neteisėtų ikiteisminio tyrimo veiksmų.

Citata: „Suėmimas 6 mėnesius buvo taikomas 20 metų merginai, kuri iš naivumo (pasitikėdama seno draugo pasakojimais apie iš kitų draugų gaunamus pervedimus) leido naudotis savo banko sąskaita tam draugui, kuris jai nežinant užsiėmė telefoniniu sukčiavimu. Nepaisant to, kad ji davė išsamius parodymus, kurie pilnai pasitvirtino, prokuroras užsispyrusiai teikė teismams prašymą tęsti suėmimą, o teismai suėmimą tęsdavo, argumentuodami, kad ji turi giminių Rusijoje ir gali slėptis. Po pusmečio praleisto Lukiškėse, ji buvo paleista, o dar po dviejų savaitių byla jos atžvilgiu buvo nutraukta. Prokuroras paaiškino, kad taip jis ją gąsdino ir tikėjosi kitokių parodymų, o teismai žiūrėjo labai formaliai ir net nesigilindavo į gynybos argumentus ar siūlymus vietoj suėmimo taikyti kitą kardomąją priemonę.“ Advokatas

¹³⁹ O ne atidedamas bausmės vykdymas, kai asmuo nėra uždaromas į laisvės atėmimo įstaigą, jei bausmės atidėjimo laikotarpiu nepadaro naujų nusikaltimų.

5 diagrama¹⁴⁰

Bylų peržiūros metu analizuotų bylų baigtys

Išnagrinėtų bylų peržiūros rezultatai rodo, kad suimtiesiems kartais skiriamos su laisvės atėmimu nesusijusios bausmės. Tyrimo metu buvo užfiksuoti šeši tokie atvejai, sudarantys 10 proc. visų peržiūrėtų bylų. Tačiau reikia pažymėti, kad bent puse šių atvejų suėmimas buvo skirtas dėl to, kad įtariamasis pažeidė alternatyvios kardomosios priemonės sąlygas arba neatvyko į teismą.

Baudžiamasis kodeksas tiesiogiai nurodo, kad suėmimas yra įskaičiuojamas į galutinę laisvės atėmimo bausmę.¹⁴¹ Suėmimo laikotarpis taip pat yra konvertuojamas ir išskaičiuojamas iš piniginių baudų, viešųjų darbų ar kitų bausmių. Remiantis išnagrinėtų bylų peržiūros rezultatais, periodiškai pasitaiko atvejų, kai įtariamasis (kaltinamasis) visą bausmę atlieka suėmimo metu, dar prieš jį nu-teisiant, ir yra paleidžiamas paskelbus nuosprendį. Tyrimo metu buvo užfiksuoti 7 tokie atvejai, šiek tiek daugiau nei 10 proc. visų peržiūrėtų bylų. Ilgiausias asmens suėmimo terminas tokiu atveju buvo 16 mėnesių.

Tačiau nebuvo užfiksuotas nė vienas atvejis, kai teismo skirta bausmė būtų trumpesnė už suėmimo laikotarpį. Tai, kad tokių atvejų nebuvo apskritai, kiek stebina, atsižvelgiant į tai, kad atvejai, kai visa bausmė atliekama suėmimo metu, nėra itin reti.

Kai kurie baudžiamosios teisės specialistai mano, kad tai nėra atsitiktinumas, ir kad teisėjai sąmo-ningai bando „suspausti“ visą suėmimo laikotarpį į galutinę bausmę.¹⁴² Teisėjai galimai nelinkę skirti laisvės atėmimo bausmės, kuri būtų trumpesnė už suėmimo laikotarpį, kadangi dėl to gali kilti asmens suėmimo teisėtumo klausimas, ir tai gali paskatinti buvusį suimtąjį reikalauti atlyginti jam padarytą žalą. Vienas interviu apklaustų teisėjų manė, kad teismas gali būti labiau linkęs skirti laisvės atėmimo bausmę, jei baudžiamojo proceso metu asmuo buvo suimtas, arba skirti bausmę, kurios trukmė yra lygi suėmimo laikotarpiui.

¹⁴⁰ Duomenys surinkti išnagrinėtų bylų peržiūros metu. 1 peržiūrėta byla neįtraukta dėl informacijos joje trūkumo.

¹⁴¹ Baudžiamasis kodeksas, 66 straipsnis

¹⁴² G. Goda, M. Kazlauskas, P. Kuconis, „Baudžiamojo proceso teisė“. Vilnius, 2011. 236-237 psl.

Citata: „Tam tikrais atvejais, matyt, lengviau galima paskirti laisvės atėmimo bausmę ir įskaityti suėmimą ir vos ne iš karto paleisti jį po to. [...] Kažkokia įtaką turi matyt, paprasčiau skirti laisvės atėmimą tada teismui, man atrodo psichologiškai, čia mano subjektyvi nuomonė.“ Teisėjas

Tyrimo duomenimis, atvejai, kai suimtiems asmenims yra skiriama su laisvės atėmimu nesusijusi bausmė arba jie visą bausmę atlieka suėmimo laikotarpiu, sudaro pastebimą visų bylų baigties dalį, kiekvienu atveju – apie 10 proc. Nutarčių skirti suėmimą bylose, kuriose atsisakoma laisvės atėmimo bausmės, skaičių daugeliu atvejų galima paaiškinti jau anksčiau minėta būtinybe suimti asmenį šiam pažeidus buvimo laisvėje sąlygas.

Tačiau nerimą kelia atvejų, kai asmuo visą bausmę atlieka suėmimo laikotarpiu, paplitimas. Visų pirma, tai parodo egzistuojant praktiką dirbtinai „išpūsti“ laisvės atėmimo bausmes tam, kad jos atitiktų visą suėmimo laikotarpį. Antra, tokie atvejai verčia abejoti pagrindiniais teisingumo sistemos principais ir bylos nagrinėjimo tikslingumu, kadangi asmuo yra nubaudžiamas prieš teismui jį pripažįstant kaltu.

Teisėjai turėtų atkreipti dėmesį į tokią ydingą praktiką ir nuosprendžius, ypač apeliacinės instancijos teismuose, ir užtikrinti, kad nuosprendžiai būtų priimami atsižvelgiant į įstatymų reikalavimus, o ne suėmimo praleistą laiką.

X. Išvados ir rekomendacijos

I) Išvados

- 1) Suėmimas yra taikomas pernelyg dažnai. Nors Lietuvos įstatymai aiškiai įvardija suėmimą kaip kraštutinę priemonę, jis skiriamas kur kas dažniau nei artimiausios jo alternatyvos, kurios turėtų būti pasitelktos pirma. Teismai patenkina daugiau nei 95 proc. prokurorų prašymų skirti suėmimą.
- 2) Teisinis atstovavimas yra užtikrinamas visuose suėmimo posėdžiuose. Atstovai dažniausiai yra valstybės finansuojamos teisinės pagalbos advokatai, kurių paslaugos neretai yra nekokybiškos. Atsižvelgiant į tai, kad ši teisinė pagalba teikiama daugumoje bylų, tai labai kenkia įtariamųjų teisei į gynybą ir į teisingą suėmimo klausimo nagrinėjimą teisme.
- 3) Gynyba paprastai turi galimybę susipažinti su bylos medžiaga, tačiau nerimą kelia tai, kad gynybai dažniausiai leidžiama susipažinti ne su visa, o tik dalimi bylos medžiagos. Tai riboja gynybos galimybes veiksmingai ginčyti suėmimą.
- 4) Nors teismo posėdžiuose dėl suėmimo yra paisoma rungimosi principo, gynybos advokatų ir prokurorų argumentai ir pareiškimai ne visada traktuojami vienodai. Yra pagrindo teigti, kad prokurorai yra stipresnioji pusė, kadangi jų argumentai turi daugiau įtakos teismo sprendimui ir jų prašymai yra dažniau tenkinami.
- 5) Suėmimo posėdžiuose retai pateikiami suėmimo poreikį konkrečiai patvirtinantys ar paneigiantys duomenys; šalys ir teismas paprastai remiasi turima bendra bylos medžiaga ir įtariamojo asmeninėmis savybėmis, bei jos pagrindu formuoja visus argumentus ir išvadas.
- 6) Dauguma teismo nutarčių skirti suėmimą yra nepakankamai motyvuotos ir dažnai remiasi pernelyg nekonkrečiais ir šabloniškais argumentais, beveik nesistengiant jų pritaikyti konkrečios bylos aplinkybėms. Išimtis – nutartys skirti suėmimą dėl galimo trukdymo baudžiamajam procesui, kurios dažniausiai yra gerai pagrįstos.
- 7) Nemaža dalis advokatų mano, kad suėmimas kartais neteisėtai naudojamas kaip priemonė daryti spaudimą įtariamajam ir išgauti parodymus ar prisipažinimą.
- 8) Teismai suteikia per didelę reikšmę tam tikromis įtariamojo socialinėmis savybėmis, kaip kad darbo neturėjimas ar ankstesnis teistumas, taip pat ilgos laisvės atėmimo bausmės galimybei, kaip priežastims skirti suėmimą.
- 9) Sprendžiant suėmimo skyrimo klausimą nėra pakankamai svarstomas ir analizuojamas alternatyvių kardomųjų priemonių tinkamumas. Teismo nutartyse skirti suėmimą paprastai nėra arba beveik nėra aptariama, kodėl nebuvo galima taikyti kitų priemonių.
- 10) Užstatas yra taikomas retai, tačiau pastaruju metu imtas skirti kiek dažniau; tuo tarpu nei prokurorai, nei teisėjai nepasitiki namų areštu. Šiuo metu diegiama nauja priemonė, intensyvi priežiūra (elektroninis stebėjimas), kuri bus papildoma alternatyva suėmimui, tačiau ji dar nėra naudojama nes trūksta reikiamos įrangos. Dalis prokurorų ir teisėjų išreiškė teigiamą šios priemonės vertinimą.

11) Teismai nutartyse pratęsti suėmimą dažnai nepakankamai motyvuoja savo sprendimus ir remiasi itin nekonkrečiais argumentais, tuo tarp konkretūs įrodymai, pagrindžiantys tolesnio suėmimo būtinybę, pateikiami retai.

12) Daugumai suimtųjų išnagrinėjus bylą skiriamos laisvės atėmimo bausmės. Dalis suimtųjų visą savo bausmę atlieka suėmimo laikotarpiu. Suėmus asmenį yra mažai tikėtina, kad teismas vėliau skirs trumpesnę už suėmimo laikotarpį laisvės atėmimo bausmę. Tai savo ruožtu gali lemti, kad teismas skirs griežtesnę bausmę, nei to reikalauja įstatymai.

13) Teisėjai ir prokurorai yra prastai supažindinti su Europos Žmogaus Teisių Teismo praktika dėl suėmimo taikymo ir todėl to jiems trūksta žinių apie tarptautinius žmogaus teisių standartus šioje srityje.

II) Rekomendacijos

■ Seimui

Siekiant pašalinti egzistuojančius suėmimo reglamentavimo trūkumus, reikalingi šie įstatyminiai pakeitimai:

1) Turi būti užtikrinamas suimtojo dalyvavimas visuose teismo posėdžiuose, kuriuose yra svarstomas jo suėmimo klausimas;

2) Būtina peržiūrėti įstatyme numatytus pagrindus neleisti gynybai susipažinti su visa bylos medžiaga ir užtikrinti, kad, prokurorui atsisakius leisti susipažinti su visa bylos medžiaga, būtų pateikiami tokio sprendimo būtinybę pagrindžiantys argumentai;

3) Teisės aktai privalo numatyti reikalavimą, kad pratęsiant suėmimą turi būti pateikti tolesnio asmens suėmimo būtinybę pagrindžiantys duomenys ir konkretūs tokio sprendimo motyvai; teisėjams, pratęsiant suėmimą, turėtų būti suteikta galimybė nustatyti terminus ikiteisminio tyrimo veiksams atlikti.

■ Teismams

2015 m. birželį priimti Baudžiamojo proceso kodekso pakeitimai susiję su suėmimo skyrimo tvarka turi būti tinkamai taikomi, ir daug dėmesio turėtų būti skiriama pakeisti susiformavusiai teismų praktikai, įgyvendinant naujus šiuose pakeitimuose nustatytus reikalavimus.

Taip pat yra stiprus poreikis tobulinti sprendimų dėl suėmimo priėmimo procedūrą bei pačių sprendimų motyvavimą:

1) Būtina užtikrinti, kad prokurorų ir gynybos argumentai būtų vertinami vienodai;

2) Būtina dažniau reikalauti konkrečių įrodymų, pagrindžiančių būtinybę skirti ar pratęsti suėmimą;

3) Nutartyje skirti ar pratęsti suėmimą turėtų būti aiškiai nurodytos tokio sprendimo priežastys, kurios turi būti pagrįstos konkrečios bylos aplinkybėmis, o ne bendro pobūdžio ir šabloniškais argumentais;

4) Kiekvieno įtariamojo situacija ir jos aplinkybės turėtų būti vertinamos individualiai, ir sprendžiant suėmimo klausimą neturėtų būti neproporcingai sureikšminamos tam tikros asmeninės savybės, kaip kad teistumas ar darbo neturėjimas;

5) Galimybės taikyti suėmimui alternatyvias kardomąsias priemones ar jų netinkamumas turėtų būti išsamiai aptariami posėdžiuose dėl suėmimo ir analizuojamiteismo nutartyse skirti ar atsakyti skirti suėmimą, kaip numatyta 2015 m. birželio Baudžiamojo proceso kodekso pakeitimuose;

6) Būtina peržiūrėti praktiką skirti laisvės atėmimo bausmes, sutampančias su suėmimo laikotarpiu.

■ Lietuvos advokatūrai ir Teisingumo ministerijai

Turėtų būti peržiūrėta dabartinė valstybės garantuojamos teisinės pagalbos sistema ir sukurtas mechanizmas veiksmingai teisinių paslaugų kokybės ir advokatų atsakomybės priežiūrai. Taip pat turėtų būti periodiškai peržiūrimas valstybės garantuojamą teisinę pagalbą teikiančių advokatų darbas.

Be to, reikia papildomai ištirti priežastis galimai lemiančias prastą valstybės garantuojamos teisinės pagalbos paslaugų kokybę, tokias, kaip finansavimo pakankamumas ar pagalbą teikiančių advokatų motyvacija.

■ Teisingumo ministerijai

Reikia atlikti papildomus vertimo žodžiu ir raštu kokybės baudžiamajame procese tyrimus, siekiant nustatyti, ar teikiamų vertimo paslaugų kokybė pakankama, kad būtų užtikrintos gynybos teisės.

■ Generalinei prokuratūrai

Reikia papildomai ištirti išsakytus kaltinimus dėl suėmimo naudojimo siekiant priversti įtariamuosius duoti parodymus ar prisipažinti. Prokurorai turėtų būti supažindinti su šioje srityje Europos Žmogaus Teisių Teismas nustatytais standartais.

■ Vidaus reikalų ministerijai ir Policijos departamentui

Nepagrįstai nedelsiant turi būti imtasi veiksmų parūpinti elektroninių apyrankių elektroniniam stebėjimui (intensyviai priežiūrai), kadangi ši priemonė gali veiksmingai mažinti suėmimų skaičių.

■ Nacionalinei teismų administracijai ir Generalinei prokuratūrai

Į teisėjų ir prokurorų privalomąją kvalifikacijos kėlimą reikia įtraukti mokymus apie Europos Žmogaus Teisių Teismo nustatytus suėmimo ir žmogaus teisių apsaugos standartus.

Reikia parengti aiškų, susistemintą Europos Žmogaus Teisių Teismo nustatytų suėmimo taikymo standartų vadovą, kuriuo, prašant suėmimo ar sprendžiant dėl jo skyrimo, galėtų naudotis teisėjai ir prokurorai.

Žmogaus teisių stebėjimo institutas

Suėmimo taikymas Lietuvoje

Tyrimo ataskaita

2015

Dailininkė *Eglė Raubaitė*

Išleido leidykla „Eugrimas“, Gedimino pr. 21, LT-01103 Vilnius

Tel./faks. (8~5) 273 39 55, info@eugrimas.lt, www.eugrimas.lt

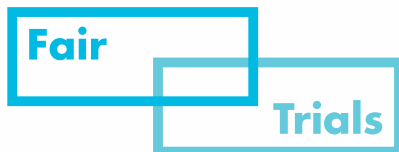
Spausdino IĮ „InSpe“, Savanorių pr. 178, LT-03154 Vilnius

Projektas iš dalies finansuojamas
Europos Komisijos lėšomis pagal
Baudžiamojo teisingumo programą

Tyrimas atliktas bendradarbiaujant su

Žmogaus teisių stebėjimo institutas (ŽTSI) – nevyriausybinė, pelno nesiekianti organizacija, kurios misija – prisidėti prie atviros ir demokratinės visuomenės kūrimo užtikrinant žmogaus teises ir laisves.

ŽTSI vykdo nuolatinę žmogaus teisių padėties Lietuvoje stebėseną, dalyvauja teisėkūros procese, analizuoja ir vertina valstybės institucijų darbą, rengia alternatyvias ataskaitas tarptautinėms žmogaus teisių priežiūros institucijoms, organizuoja žmogaus teisių švietimo renginius, atlieka tyrimus bei inicijuoja strategines bylas teismuose sisteminių žmogaus teisių pažeidimų atvejais.

Pagrindinės ŽTSI veiklos sritys: įtariamųjų ir kaltinamųjų teisės, vaikų, neįgalųjų, asmenų uždaroje institucijose teisės, kova su diskriminacija ir nepakantumu, smurto šeimoje, prekybos žmonėmis ir kitų nusikaltimų aukų teisių apsauga. ŽTSI taip pat dirba teisės į pagarbą privačiam gyvenimui, susirinkimų, žodžio ir informacijos laisvės srityse.

VšĮ Žmogaus Teisių Stebėjimo Institutas
Didžioji 5 g., 01128 Vilnius
Tel.: 8 5 2314676
hrmi@hrmi.lt
www.hrmi.lt

ISBN 978-609-437-309-1

9 786094 373091